Kolejka, Josef

Revoluce a kontrarevoluce 1848-1849

In: Kolejka, Josef. *"Národnostní princip" a internacionalismus, 1789-1860 : vznik marxistické teorie národnostní otázky a "zahraniční politiky"*. Vyd. 1. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1984, pp. 61-104

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/122085
Access Date: 27. 11. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

II. Revoluce a kontrarevoluce 1848—1849

1. Průběh a charakter revoluce 1848—1849

Neúroda v řadě evropských zemí v letech 1845—1846 a obchodní, průmyslová a finanční krize z roku 1847 připravovaly výbuch revoluce v roce 1848. Pokračující národnostní útisk Poláků, Italů, Irů a jiných, trvající rozdělení Němců, smiřování západoevropských vlád (konkrétně francouzské) s ruským carismem — to vše prohlubovalo nespokojenost opozičních demokratických i liberálních sil proti absolutistickým či poloabsolutistickým vládám tu či jinde. Již *vylíčené skutečnosti o rozdílném sociálně ekonomickém postavení jednotlivých zemí či států nebo národů podmiňovaly někdy dost značnou různorodost revolučních hnutí v jednotlivých částech Evropy,* ale nahromaděné projevy nespokojenosti na všech stranách si doslova vynucovaly, aby nová a tolik očekávaná revoluce nabyla celoevropský ráz.

Začátkem, signálem ohlašujícím začátek nové revoluční vlny v Evropě bylo povstání Poláků v Krakově v únoru 1846. Sleduje bedlivě události kolem sebe, zjistil Bedřich Engels, že v průběhu „tak pohnutého roku 1847"[1] začal „dozrával ve většině evropských zemí revoluční výbuch".[2] Součástí „hnutí proti stávajícímu pořádku" byla občanská válka ve Švýcarsku v říjnu—listopadu 1847. Vítězství radikální liberální buržoazie ve Švýcarsku nad stoupenci reakčního klerikalismu a zbytku středověkého patricijství ohlašovalo souboj buržoazní demokracie se středověkým absolutismem a monarchismem v celoevropském rozsahu. V lednu 1848 poslaly mocnosti Svaté aliance švýcarskému sněmu nótu, v níž prohlásily, že nepřipustí žádné změny ve spolkové smlouvě Švýcarska. Sněm nótu odmítl. Na rakouskou vyhrůžku odpověděli Švýcaři sebevědomě: „Vstoupí-li jediný rakouský voják do Švýcarska, vtrhneme s dvacetitisíci muži do (tehdy rakouské) Lombardie a vyhlásíme italskou republiku".[3]

---

[1] Engels, Hnutí roku 1847, MES, 4, s. 463.

[2] Tamtéž, s. 468. Souhrnně a populárně o příčinách a podmínkách výbuchu revoluce 1848 v evropských zemích J. Godechot, Les révolutions de 1848, Paris 1971, s. 37 ad. Podrobně o revoluci 1848—1849 a její porážce v dvousvazkových sovětských Revoljucii 1848—1849 gg., Moskva 1952.

[3] Engels, Začátek konce Rakouska, MES, 4, s. 477—478.

Jestliže v závěru roku 1847 ve Švýcarsku „prvně zahřmělo a hrom udeřil na klerikály", jak to napsal německý revoluční básník Freiligrath, pak na jihu Itálie udeřil hned v lednu 1848 „blesk" na absolutistické monarchy. Dne 9. ledna 1848 vypuklo povstání v Palermě. Král „Obojí Sicílie", Ferdinand II. Bourbonský, poručil svým 13 000 vojákům potlačit toto povstání, ale královské vojsko bylo ve srážkách s lidovými masami poraženo. A protože také přímo v Neapoli došlo 27. ledna k demonstracím v ulicích proti vládě, byl král donucen dne 29. ledna vydat ústavu. Povstání v Palermu a vystoupení lidu v Neapoli povzbudilo také obyvatelstvo Království Sardinského (Piemontu), jehož panovník Karel Albert Savojský musel nakonec (dne 9. února 1848) souhlasit s vydáním ústavy.[4]

Toto první vítězství italské liberální buržoazie nad dosud absolutistickými monarchy bylo zároveň „další porážkou Rakouska". „Jak asi zuřil starý Metternich a skřípal zuby, on, který už dávno viděl blížit se neapolskou revoluci a stále znovu a znovu žádal papeže a Toskánsko, aby mu povolili průchod vojsk, a teď (psáno v polovině února 1848) musel zadržet své pandury a Charváty na Pádu!" Metternich se sice domlouval v průběhu roku 1847 s francouzským ministerským předsedou Guizotem na zachování územního stavu v Itálii, jak byl vytvořen ve Vídni r. 1815, ale zase anglický ministr zahraničních věcí lord Palmerston podpořil snahy italského národního hnutí. „Zatímco ostatní velmoci, Francie stejně jako Rusko, udělaly všechno, aby podpořily Metternicha, jediná Anglie se postavila na stranu italského hnutí" — psal dobře informovaný Engels v polovině února 1848.[5]

To platí i o Francii, kde sympatie pro ústřední švýcarskou vládu a pro povstalecké Italy se staly součástí stále sílících opozičních nálad proti Guizotově vládě a proti králi Ludvíku Filipovi. Neobratná zahraniční politika Guizotova (sbližovala se s absolutistickými panovníky španělským, rakouským a ruským, podporovala reakci ve Švýcarsku) popuzovala i část provládních poslanců. Celková situace ve Francii na přelomu let 1847 až 1848 radikalizovala protivládní (republikánskou) opozici a pochopitelně prohlubovala nespokojenost nejen revolučních komunistů, ale i maloburžoazních socialistů. Opoziční hnutí, kterému se dostalo legální půdy v podobě tzv. banketů voličů, využilo všech možností ke stále důraznějšímu vyhlašování základních politických reforem. Zákaz jednoho z těchto banketu voličů, který se měl konat v Paříži dne 19. února, stal se podnětem k *revolučnímu vystoupení pařížského lidu dne 22. února 1848.* Povstání svrhlo Guizotovu vládu a nová prozatímní vláda byla pak donucena tlakem ulic vyhlásit v noci z 24. na 25. února republiku.

Okamžitě po 24. únoru došlo v Paříži a pak i jinde ve Francii k rozvoji

---

[4] Engels, Tři nové konstituce, MES, 4, s. 484—485. O začátku revolučního roku v Itálii G. Candeloro, Istorija sovremennoj Italii, III, s. 20—21.

[5] MES, 4, 485.

činnosti politických klubů, z nichž „Společnost pro lidská práva", „Klub revoluce", „Ústřední republikánská společnost" (vedl ji známý revoluční opozičník August Blanqui) představovaly skutečnou revoluční levici v nové Francii. A levice okamžitě požadovala, aby státní vlajkou revoluční Francie byl rudý prapor. Hned v prvních dnech po revoluci docházelo mezi levicí a pravicí ve vládě k dílčím konfliktům (o praporu, o pracovní době dělnictva, o reorganizaci národních gard), ale vcelku převládalo až do poloviny března všeobecné revolučně republikánské nadšení ve znamení hesel o „všeobecném bratrství" mezi francouzským obyvatelstvem.[6]

Účast lidových mas, v tom zejména dělnictva, vtiskovala Únorové revoluci důsledně demokratický charakter. V prozatímní vládě ale převažovali republikáni pravého křídla ze skupiny kolem časopisu „National" (a někteří z nich měli blízko i ke staré vládnoucí velkoburžoazii), dále byli zastoupeni i leví republikáni ze skupiny kolem časopisu „La Réforme" a pod nátlakem byli přijati do vlády také dva dělníci či socialisté. Prozatímní vláda byla, jak se později vyjádřil Marx, „kompromisem mezi různými třídami, jež spojenými silami svrhly červencovou monarchii, ale jejichž zájmy byly navzájem nepřátelské".[7] Toto nepřátelství se projevilo již v druhé polovině března a v dubnu 1848 při přípravě voleb do Ústavodárného shromáždění. Revoluční kluby žádaly odročení voleb až na konec května, ale vláda prosadila jejich konání dne 23. dubna. Účast rolnictva, které spolu s částí městské maloburžoazie podlehlo ve volbách protisocialistické a protirevoluční agitaci, rozhodla o tom, že buržoazní republikáni získali skoro 60 %, monarchisté přes 30 % a maloburžoazní demokraté spolu se socialisty jen necelých 10 %. V samé Paříži byly poměry poněkud jiné, demokraté a socialisté tu byli poměrně dost silní, a to umožnilo pokračování jejich tlaku proti vládě i v následujících měsících.

Únorová revoluce měla okamžitý ohlas v sousedních státech a pak i jinde v Evropě, kde povzbuzovala k rozhodnému vystoupení liberálních skupin proti doposud přežívajícímu feudálnímu či polofeudálnímu absolutismu. Jedině v sousední Belgii byla nedávná konstituční monarchie natolik nová a silná, že mohla díky podpoře liberální buržoazie odrazit již na přelomu února a března 1848 pokus radikálních demokratů o prohloubení demokratických svobod a o případné nastolení republiky po vzoru Francie. Pokus belgických demokratů-emigrantů ve Francii ustavit ozbrojenou legii s cílem dostat se domů do vlasti a zahájit tam revoluční boj rovněž ztroskotal na samém začátku; jak se zdá i přispěním některých činitelů francouzské prozatímní vlády. Belgická královská vláda pak vypověděla již koncem února a v březnu 1848 některé nepohodlné demokraty-emigranty (mezi nimi i Marxe) a koncem března rozpustila „Demokratické sdružení", jehož představitele uvěznila.[8]

---

[6] Revoljucii, I, s.
[7] MES, 7, s. 37.
[8] MES, 19, s. 267.

Také vývoj *v Anglii* na jaře 1848 způsobil stoupencům revoluce na kontinentě určité zklamání. V důsledku hospodářské krize v roce 1847 a vlivem zpráv o Únorové revoluci v Paříži se sice prohlubovala i v Anglii radikální nálada, ale anglické úřady byly připraveny. Chartisté totiž svolávali již od začátku roku 1848 v mnoha městech tábory lidu a demonstrace, na nichž sbírali podpisy pro třetí petici za uskutečnění požadavků „Lidové charty". Konvent chartistů 4. dubna svolal na 10. dubna 1848 do Londýna masovou demonstraci na podporu delegace, která měla odevzdat parlamentu zmíněnou petici. Anglická vláda měla však dost sil, aby odrazila tento jarní nápor chartistů z 10. dubna. Marx později hodnotil tuto prohru anglických chartistů z hlediska dalšího chodu revoluce v celé Evropě takto: „V Londýně nebyla dne 10. dubna zlomena jen revoluční moc chartistů, byla tu také ponejprve zlomena revoluční propaganda únorového vítězství."[9] Úplně poraženo však hnutí chartistů tehdy v dubnu 1848 ještě nebylo.

Příznivě se vyvíjelo revoluční hnutí v březnu—dubnu 1848 *ve státech Německého spolku* a v zemích rakouské říše. Zprávy o provedení Únorové revoluce ve Francii měly okamžitý ohlas především nebo nejdříve v sousedních státech či státečcích Německého spolku. Představitelé tamní liberální opozice žádali již od 26.—27. února 1848 od svých panovníků svobodu tisku, ozbrojení občanů a svolání celoněmeckého národního shromáždění, totiž „osvobození Německa". Pod tlakem nálad a demonstrací v ulicích a také z obav před opakováním událostí z Paříže vyhlašovali dosud absolutističtí vévodové, knížata a králové Bádenska, Hessenska, Würtemberska, Bavorska a jinde na území levého břehu Rýna i v prostoru mezi Rýnem a Labem již v prvních březnových dnech nařízení nebo přímo ústavy, které znamenaly podstatné omezení pravomoci absolutní monarchie. Demonstracemi z 3. března v Kolíně začaly revoluční dny také v Prusku. Od 6. března vystoupily demokratické síly v samém Berlíně, ale na pád absolutismu musely čekat až do noci z 18. na 19. března.[10]

Také *na území habsburské monarchie* povzbuzovaly zprávy o povstání v Sicílii nebo jinde v Itálii a pak zprávy o revoluci ve Francii opoziční protiabsolutistické a protihabsburské nebo vůbec protirakouské nálady. Už 3. března 1848 vystoupil v uherském sněmu L. Kossuth proti „Metternichovu systému" a proti vídeňské „kostnici-márnici, ze které vane k nám morový vzduch".[11]

Ve Vídni se začaly od 6. března ozývat opoziční hlasy za reformu správy, za odstranění cenzury a za svolání „lidového zastoupení". Metterni-

---

[9] MES, 6, s. 101.

[10] V. Valentin, Geschichte der deutschen Revolution von 1848—1849, Berlin 1931, I—II. K. Obermann, Deutschland 1815—1849, Berlin 1963.

[11] Geschichte Ungarns, Budapest 1971, s. 299. Istorija Vengrii, II, 57 ad. Časopis Matice moravské 1981, 1—2, s. 94 ad.

chem inspirované články ve „Wiener Zeitung", v nichž se strašilo s babeufovským komunismem, už neměly ohlas.[12]

Také *v Čechách* — podobně jako v Uhrách a Dolních Rakousích nebo v Lombardii — vystoupila proti vídeňské vládě už na začátku března stavovská opozice, která dokonce žádala, aby v zemském sněmu byly zastoupeny také „střední vrstvy". Měšťanská opozice v Praze pak připravovala už od 5. března 1848 svolání prvního veřejného politického shromáždění na sobotní večer 11. března do Svatováclavských lázní v Novém Městě. Text pozvánky k této schůzi byl 8. března plakátován. „Události pařížské probudily ze spánku celou Evropu" — oznamovali pořadatelé v češtině i němčině — „a také Německo se chystá k boji a ozbrojuje své měšťany" — čteme dále v pozvánce. „Na Vás, občany hlavního města hledí celá země, Vy musíte vystoupit ze své pasivnosti a ono právo, jež Vám přináleží, vysloviti." Plakát vyzýval, aby bylo ustaveno obecní zřízení, aby byl svolán zemský sněm i se zástupci měst a rolnictva, aby byl celý národ (lid) ozbrojen a aby byla zrušena cenzura. Ani šéf gubernia, ani zastupující policejní ředitel nebo purkmistr se neodvážili shromáždění zakázat.[13]

Ve *Vídni* vyvrcholilo petiční hnutí proti „metternichovskému" systému 12.—13. března. Dne 13. března začaly demonstrace. Vídeňský starosta povolal odopledne měšťanskou stráž, ale ta udělala totéž co pařížská národní garda 23. února: místo aby hájila režim, přešla na druhou stranu. Metternich se pokoušel ještě večer téhož dne prosadit návrh, aby proti demonstrujícím zakročilo vojsko pod vedením jeho oblíbence A. Windischgrätze, ale Státní konference (arcivévodové Jan, Ludvík a František Karel i kníže F. A. Kolowrat) donutila Metternicha k demisi. Dvůr musel dát souhlas k vytvoření národní gardy podle francouzského vzoru a císař oznámil 15. března, že vydá ústavu. To vyvolalo všude ohromné nadšení. „Slovo konstituce se dostalo do módy; všechno bylo najednou konstituční — klobouky, deštníky, rohlíky, dokonce i konstituční polka spatřila světlo světa."[14]

Volnost tisku, vznik politických klubů, stavovsko-buržoazní hnutí v zemích, činnost národních gard (ostatně málo vyzbrojených) — to vše byl jen povrch revoluce v Německu i v Rakousku. První vlády po 13. nebo po 18. březnu 1848 ve Vídni a v Berlíně reprezentovaly — a v tom byl zásadní rozdíl ve srovnání s Francií — nadále a dokonce převážně zájmy také dynastií, šlechtických velkostatkářů, stavovské armády, vysoké byrokracie a církevní hierarchie. Jen v uherské vládě byli od počátku zastoupeni i představitelé liberální šlechty a radikálních občanských liberálů.

---

[12] Revoljucii, I, s. 000 J. Polišenský, Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku, Praha 1975, s. 116 ad.
[13] A. Klíma, Rok 1848 v Čechách, Praha 1974, s. 28.
[14] Polišenský, c.d., s. 135.

Tento rozdíl mezi Vídní a Peští z března 1848 poznal i ruský car, který s uspokojením hodnotil změny ve Vídni jako „státní převrat stavovské opozice, a nic víc",[15]

Revoluce v Uhrách začala projevy za rovnost, svobodu a bratrství, dále požadavky zrušení cenzury, nastolení odpovědné vlády, zrušení nevolnictví, zřízení národní armády, také strhováním rakouských dvojhlavých orlů a vyvěšováním maďarských trikolor, hlavně pak ustavením výboru veřejné bezpečnosti, který vykonával v Budapešti faktickou vládu (uherský sněm sídlil tehdy v Bratislavě). Uherská vláda na čele s liberálním velkostatkářem L. Bathyanyim byla složena částečně i z přívrženců spolupráce s habsburskou monarchií, ale směr její činnosti udávali radikální národní předáci. Usnesení vlády z 18. března o zrušení nevolnictví a robotních povinností, i když neznamenalo revoluční řešení rolnické otázky, vyvolávalo dojem radikální sociální revoluce. „Program z 15. března" byl zaměřen více národně státně než sociálně a demokraticky. Hlavním cílem hnutí z března 1848 v Pešti a jinde v maďarských městech bylo vytvoření samostatného království, jehož přímou součástí se měly stát (nadále zůstat) i Sedmihradsko, Charvátsko-Slavonsko i Vojenská Hranice.[16]

Zatímco ve Francii byly hnací silou revoluce skutečně lidové vrstvy a do popředí se dostávalo dělnictvo (tendence této historické úlohy dělnictva se projevily již ve třicátých letech v Anglii), v Německu a Rakousku vykonávaly úlohu tlaku na staré síly maloburžoazní městské vrstvy, částečně i rolnictvo a střední buržoazie; dělnictvo sice naznačilo již v březnu 1848 své revoluční smýšlení a možnosti, ale s vlastním politickým programem nevystoupilo (až na Svaz komunistů v Německu).

Vzhledem k převažujícímu počtu vesnického (rolnického) obyvatelstva ve většině států Německého spolku a v celé rakouské říši se dalo předpokládat, že důležitou součástí revolučního jara a léta 1848 se stane rolnické hnutí. Vskutku došlo k celé řadě živelných vystoupení rolnictva proti místním velkostatkářům a místní moci — v jihoněmeckých státech a v okrajových zemích rakouské říše, ale hnutí rolnictva neovlivnilo podstatně obsah a intenzitu revolučního roku 1848. Sliby zákonů o zrušení robot či nevolnictví již v prvních dnech po 13., 15. a 18. březnu, propagované málem jako dar panovníků a šlechty, oslabily revoluční nálady v rolnictvu. Městští liberální vůdcové pak většinou s hnutím rolníků nechtěli počítat a naopak schvalovali nebo sami navrhovali náhrady za zrušení roboty ve prospěch velkostatkářů.[17]

Zprávy o Únorové revoluci ve Francii měly zpětně velký ohlas v *Itálii*. Bylo štěstím pro savojskou dynastii a liberální buržoazii Piemontu, že

---

[15] Tamtéž, s. 110.

[16] Geschichte Ungarns, s. 302. Istorija Vengrii, II, s. 81 ad.

[17] Zrušení robot bylo oficiálně provedeno v jednotlivých zemích až koncem jara a v průběhu léta, resp. až na podzim 1848. Sliby vydání zákona o zrušení robot z března 1848 přispěly k utišení nálad venkovského obyvatelstva.

v Sardinském království byla nedávno vyhlášena konstituce. Jinak hrozilo nebezpečí, že demonstrace např. v Turíně a Janově proti jezuitům a proti monarchii mohly přerůstat v přímý útok proti vládě. Také v Toskánsku, kde byla vyhlášena ústava dne 17. února 1848, docházelo po 24. únoru k novému napětí. Radikální nálady v těchto zemích byly zároveň namířeny proti habsburské monarchii a na podporu lidu Lombardska a Benátska. Tam se již brzy po povstání na Sicílii objevovaly (např. v Miláně) výzvy: „Následujme Palermo!" Rakouské vojsko v severní Itálii bylo sice od konce února 1848 v plné hotovosti pro případ povstání italského obyvatelstva, ale když přišly první zprávy o pádu Metternicha, začal v *Benátkách i v Miláně* boj proti rakouské nadvládě. Benátky se prohlásily dne 22. března opět za nezávislou republiku a také v Miláně, když bylo rakouské vojsko po pětidenních pouličních bojích donuceno v noci z 22. na 23. března opustit město, byla ustavena prozatímní vláda Lombardie. Pod tlakem obyvatel Turína a dalších měst Piemontu vyhlásil válku Rakousku i sardinský král Karel Albert. Jeho hlavním cílem však bylo především připojení Lombardska popřípadě i Benátek k Sardinskému království: král tak chtěl zabránit možnosti vzniku „předalpské" italské republiky, která by se mohla stát centrem italského národně osvobozovacího a republikánského hnutí.[18]

Události ve Vídni a v celé habsburské monarchii napomohly urychlit rozvoj hnutí konečně i v *Prusku* a hlavně v samém Berlíně, kde již ve dnech 13.—16. března probíhaly pouliční demonstrace a docházelo k místním srážkám s vojenskými četami. Dne 18. března oznámil král Fridrich Vilém IV. svou ochotu spolupracovat na reorganizaci Německého spolku s cílem vybudovat sjednocené Německo a vydat pro Prusko ústavu, zmírnit cenzuru — ovšem v dohodě s německými panovníky a lidem. Okamžitě po ohlášení tohoto rozhodnutí se zaplnily hlavní ulice Berlína shromažďujícími se davy, z nichž část chtěla panovníkovi za tento slib děkovat. Manifestace před zámkem se však změnila v demonstraci proti představitelům armády, kteří se do poslední chvíle bránili ústupkům „revoluci". Pokus vojska o vyklizení náměstí před zámkem skončil srážkou s demonstranty, kteří začali stavět barikády. Po nočním boji se král rozhodl ráno 19. března kapitulovat a splnit požadavky demonstrujících: vojsko bylo z Berlína odvoláno. Zároveň bylo změněno složení vlády a konečně 29. března byla sestavena vláda na čele s příslušníky velkoburžoazie.[19]

Slib ústavy, zrušení cenzury, svoboda shromažďování — to vše byl i v Prusku jen povrch revoluce, která se ve skutečnosti nedotkla moci dynastie a monarchie. Podobně jako vzrostla v Rakousku prestiž císaře Ferdinanda jako „tvůrce" a „dárce" ústavy, stával se pruský král Fridrich Vilém IV. právě po 19. březnu „národním", tj. německým panovníkem.[20]

---

[18] Candeloro, III, s. 217 ad.
[19] Valentin, I, s. 458. Obermann, c. d., s. 236.
[20] Tamtéž, s. 450—451.

Nová pruská vláda měla sice na čele poprvé nešlechtice, ale zaměřovala svou hlavní činnost především k utišení revolučních nálad, k zabezpečení moci dynastie a nikoli k uskutečnění jednotného Německa. V Berlíně se jí tato snaha v březnu a začátkem dubna dařila. Zato jinde v tehdejším Německu se projevily hned v prvních březnových dnech radikální republikánské nálady.

Ideu sjednoceného anebo přímo jednotného Německa jako demokratické republiky propagovali jednotlivci a také celé skupiny v zahraničí (němečtí emigranti ve Francii[21] a ve Švýcarsku) i doma ve vlasti. Centrem republikánského hnutí se stalo v druhé polovině března 1848 Bádensko, kde skupina demokratů pod vedením G. Struva a F. Heckera se připravovalo k zahájení povstání s cílem vyvolat revoluci v celém Německu.[22] Republikánský program propagovaly od konce března a v průběhu dubna také různé spolky a kluby také v Prusku. Cestu k tomuto cíli mělo připravit všeobecné volební právo, které bylo propagováno v četných letácích a novinách. Vznikaly i zvláštní výbory za provedení demokratických voleb. Bylo tomu tak v Berlíně, kde tento výbor, jehož někteří členové hájili ideu republiky, připravoval na 20. dubna 1848 velkou demonstraci demokraticky smýšlejících měšťanů, řemeslníků i dělníků proti navrhovanému dvoustupňovému systému voleb do pruského parlamentu. Někteří demokraté se tehdy obraceli se svou kritikou i proti buržoazii a vůbec proti soukromému majetku.[23]

Také ve Vídni a jinde v habsburské monarchii stupňovali stoupenci ráznějšího řešení poměrů Rakouska své úsilí. Vynutili si na začátku května 1848 změnu osob ve vládě a pokoušeli se demonstracemi z 15. května vynutit od vlády slib změny té části ústavy, která pojednávala o systému voleb. Protivládní opozice nabývala na síle. Ve dnech 26.—27. května se začaly ve Vídni stavět v ulicích barikády a ustavil se Výbor bezpečnosti jako orgán radikálního měšťanstva a studentů, který se stal na čas opravdovou vládou Vídně.[24] Tato skutečnost však neovlivnila významně poměry v jiných městech Rakouska. Nejen konzervativní, ale i některé liberální skupiny z řad německých Rakušanů, Čechů, Charvátů a jiných uznávaly tehdy za centrum říše Innsbruck, kam se uchýlil po 17. květnu 1848 císař Ferdinand. Dokonce i představitelé uherské (uherskomaďarské) vlády hledali porozumění pro své záměry vůči či proti „německorakouské" (vídeňské) vládě a hlavně proti Jihoslovanům rovněž v Innsbrucku.

Politický život v Prusku a také v Rakousku probíhal tehdy na jaře 1848 ve znamení soupeření tří až pěti „politických" směrů: roajalistů-monarchistů, kteří chtěli revoluci ve svých zemích z března zapřít a zvrátit;

---

[21] O politické emigraci ve Francii viz pozn. 15 v kapitole II, 4.
[22] Valentin, I, s. 473. Obermann, Deutschland 1815—1849, s. 270—272.
[23] Valentin, I, s. 487 ad.
[24] H. Steiner, Karl Marx in Wien, Die Arbeiterbewegung zwischen Revolution und Restauration, Wien 1978.

konstitucionalistů (liberálů), kteří chtěli revoluci převést na etapu reforem; *měšťáckých demokratů nebo maloburžoazních demokratů,* kteří chtěli výsledky revoluce zabezpečit; *revolučních demokratů anebo i socialistů,* kteří chtěli v revoluci pokračovat a prohlubovat její sociální obsah.

Skutečné rozdělení třídních sil v Prusku a Rakousku vypadalo poněkud jinak. Dynastie a aristokracie se mohly opřít o armádu: stoupenci revoluce sice prosadili, aby se vojenské oddíly vzdálily z hlavních měst, ale velení armády zůstalo nadále v rukou stoupenců „starého pořádku". Národní gardy či měšťanské stráže byly vyzbrojeny nedostatečně a stejně byly málo plebejské. Občanská buržoazie (spíše velkoburžoazie), pokud se dostala k moci či přesněji řečeno k podílu na moci ve státě (více v Prusku než v Rakousku), nejen že si nemínila brát za vzor republikánskou Francii, naopak ze strachu před opakováním třídních bojů „à la Francie" udržovala spojení s dynastií. Buržoazie svůj odvrat od revoluce podle okolností zastírala, zároveň však otevřeně hlásala „pořádek". A ten zabezpečovalo vojsko už od dubna 1848 — a na rozkaz přímo dynastie, se souhlasem velkoburžoazie, jindy ze svévolného rozhodnutí gubernátorů či vojenských velitelů.

Už koncem dubna zakročilo rakouské vojsko v *Krakově,* pruská vláda 20. dubna v Berlíně a v dalších týdnech pacifikovala pruská armáda hnutí Poláků na *Poznaňsku.* Ve dnech 15.—16. května potlačil Bourbon Ferdinand II. revolucionáře i liberály v Neapoli (to oslabilo válku Italů proti Rakousku). V červnu 1848 uplatnila kontrarevoluční armáda svou sílu v Berlíně a také v Praze, a pokusila se o to i ve Sremských Karlovicích.

Ohlas Únorové revoluce a pak revolučních vystoupení ve Vídni a Pešti zapůsobil také v *dunajských knížectvích,* a to nejdříve ve Valašsku, později i v Moldavsku. Protože v těchto dvou rumunských zemích mělo naprostou převahu rolnictvo, šlo zde o zrušení poddanského postavení rolnictva a o omezení dosavadního knížecího absolutismu. Vzhledem k tomu, že obě knížectví byla v lenní závislosti na Osmanské říši a vzhledem k právu carského Ruska vykonávat v těchto „pravoslavných" zemích jakýsi „protektorát", mělo zdejší revoluční hnutí Rumunů i zahraniční, tj. osvobozenecké a sjednocovací cíle. Protože část liberálních a menších bojarů se přidávala a postavila se leckdy i do čela hnutí proti absolutismu, bylo možno reakční síly porazit zevnitř: zahraniční nepřítel — Osmanská říše a Rusko — se však ukázal silnější. Do konce léta byl v dunajských knížectvích obnoven stav ze začátku března 1848.[25]

Přelomem ve vývoji revolučního hnutí v Evropě v roce 1848 byly dny 22.—26. června v Paříži, a to proto, že tehdy „v první velké bitvě mezi oběma třídami, na něž se rozpadá moderní společnost",[26] totiž mezi bur-

---

[25] O jednotlivých národech habsburské monarchie v roce 1848 viz mé přehledy v Časopise Matice moravské 1981 a 1982.

[26] MES, 7, s. 52.

žoazií a proletariátem, *byl proletariát poražen* a *vítězná buržoazie zavedla Francii na stranu evropské kontrarevoluce.* Již předtím se podařilo porazit dělnické hnutí také v Anglii. Angličtí chartisté — Jones, Harney, McDonell, Kydd, Fussel a jiní — sice ještě v květnu 1848 pokračovali ve svém revolučním úsilí a pokoušeli se je stupňovat, na chartistickém národním kongrese dokonce prosadili i heslo ozbrojení lidu, ale anglická vláda zahájila od poloviny května zatýkání chartistických předáků: nejdříve uvěznila vůdce irského osvobozeneckého hnutí Mitchella a po nových chartistických demonstracích, které měly vyvrcholit v Londýně a dalších velkých městech dne 12. června, byli uvězněni Jones a někteří další. Povzbuzena vývojem ve Francii, zahájila anglická vláda koncem června perzekuci chartistických organizací a dokončila i potlačení hnutí Irů.[27]

Vítězství kontrarevoluční buržoazie nad dělnickým hnutím a hlavně ve Francii povzbudilo kontrarevoluční třídy také v Německu, Rakousku a Itálii (neapolský král vystoupil proti ústavě již v květnu 1848). Strach z možného vývoje směrem k událostem „à la Paříž" vedl buržoazii v zemích Německého spolku, Rakousku a v Itálii ke kompromisu s dynastiemi a šlechtickými velkostatkáři. V Rakousku pak měla habsburská dynastie výhodu v tom, že slabší národy (slovanské) hledaly u dvora pomoc a nabízely spojenectví proti úsilí části německých Rakušanů a českých Němců sjednotit Rakousko s Německem nebo proti úsilí maďarské šlechty a liberálů učinit z Uher národně maďarský stát. Navíc v červenci a srpnu *porazila rakouská armáda italská vojska* a opět si podmanila Milán a Benátky.

„Po pařížském červnovém vítězství je opětné dobytí Milána Radeckým vskutku prvořadou evropskou událostí" — napsal Marx koncem listopadu 1848. „Dvouhlavý orel na kopuli milánského dómu neznamenal jenom pád celé Itálie, znamenal také vzkříšení těžiska evropské kontrarevoluce, vzkříšení Rakouska."[28]

Doma v Rakousku umožnilo toto vítězství Radeckého armády v severní Itálii *zahájit válku proti „odbojným" Maďarům* nejdříve podporou Charvátů a pak i vlastními silami. Zároveň se však radikalizovala proti vídeňské vládě a proti dynastii část německo-rakouské buržoazie, která byla roztrpčena odmítáním ideje sjednocení Německa a domnělým či skutečným spojenectvím slovanských národů s dynastií. Politická radikalizace německých Rakušanů vrcholila *povstáním ze 6. října 1848 ve Vídni.* Toto povstání mělo sice ohlas v dalších městech, ale vcelku bylo izolováno a zůstalo bez pomoci z Německa: koncem října bylo toto povstání poraženo vojsky Windischgrätze a Jelačiće.[29]

---

[27] V. E. Kunina, Čartizm v 1848 godu — in Čartizm, sbornik statěj, Moskva 1961.
[28] MES, 6, s. 103.
[29] Říjnové povstání ve Vídni vzbudilo již dříve pozornost B. Šindeláře z hlediska jeho ohlasu na Moravě a ve Slezsku. K problematice Říjnového povstání se vyslovuji v článcích v Časopise Matice moravské 1983, 1—2 a 3—4.

Ale ani koncem října a začátkem listopadu 1848 neměly reakční síly v Rakousku — a na jejich čele habsburská dynastie — úplně vyhráno. Válka proti Maďarům neprobíhala úspěšně a naopak v maďarské společnosti začínaly nabývat na podzim 1848 převahu revoluční elementy: ze strany maďarské se tak válka stávala revolučně osvobozeneckým bojem proti Rakousku a jeho spojencům z řad jihoslovanských národů, Slováků a semihradských Rumunů.

Také v Německu vzplanuly nové boje mezi revolučními a kontrarevolučními silami, nejdříve ve Frankfurtu nad Mohanem a opět v Bádensku v září 1848, v říjnu 1848 došlo k vážným bouřím dělníků v Berlíně, které přerostly až do bojů na barikádách. V polovině listopadu 1848 provedla kontrarevoluční buržoazie v pruské vládě svého druhu *státní převrat*, který vyvolal odpor *v Berlíně* a hlavně v Porýní. K zostření třídního napětí, ale zároveň i k zjevnému rozštěpení demokratického tábora v Německu na umírněné a revoluční křídlo došlo na začátku roku 1849.[30]

Od podzimu 1848 narůstalo *nové revoluční napětí také v Itálii.* Po povstání v Římě došlo postupně od října 1948 na února 1849 k revoluční změně také v Toskánsku. Pod všeobecným tlakem osvobozeneckých nálad zahájila Sardinie v březnu 1849 novou válku proti Rakousku. Ale ani tentokrát nebyla Sardinie úspěšná. Porážka Sardinského království usnadňovala protirevoluční činnost toskánských monarchistů, kterým koncem dubna přišla na pomoc rakouská vojska. Porážka Piemontu a následující kontrarevoluční převrat v Toskánsku způsobily, že Římská republika zůstala osamocena. Předpokládané nebezpečí rakouské intervence se začalo uskutečňovat v květnu. A také Francie poslala již koncem dubna expediční sbor proti republice a na pomoc papeži.[31]

Průběh nových revolučních akcí, v podstatě již třídních bojů proletariátu proti kontrarevoluční buržoazii, byl v Německu překrýván nebo provázen úsilím o národní sjednocení všech Němců. Na jaře 1849 vypuklo *republikánské povstání v Sasku, Porýní, Bádensku a bavorské Rýnské Falci* na obranu říšské ústavy proti reakci v jednotlivých státech Německého spolku.

V Rakousku pokračovala na jaře 1849 *válka v Uhrách.* Spojencem odbojných Maďarů se stali dočasně Italové, když Království Sardinské obnovilo svou válku proti Rakousku. V druhé polovině dubna a začátkem května prováděla maďarská vojska úspěšnou protiofenzívu proti císařským armádám. Rakouskému císaři nezbývalo nic jiného, než to co chtěl učinit již na podzim 1848 a na co ruský car čekal: obrátil se do Petrohradu s žádostí o vojenskou pomoc. A teprve až ruským vojskům se podařilo změnit situaci na uherském bojišti a Maďary v létě 1849 porazit.[32]

---

[30] Valentin, II, s. 289.
[31] Candeloro, c. d., 431.
[32] Geschichte Ungarns, s. 329—333.

V květnu—červenci 1849 byla i pruská armáda již natolik silná, že mohla porazit ty vojenské oddíly ve jmenovaných zemích Německého spolku, které povstaly na obranu ústavy navrhované jednotné německé říše, a ukončit tak definitivně revoluci v Německu.

*

Jak je zřejmé z uvedeného přehledu vývoje revolučních hnutí v Evropě, *šlo tehdy v letech 1848—1849 v podstatě o buržoazní revoluci, která v některých zemích* — ve Francii a v některých částech Německa — *nabývala radikálně demokratický charakter.* Hlavní hnací silou revolučních hnutí 1848—1849 byli: buržoazie, městská maloburžoazie, dělníci a rolníci. Revoluce 1848 byla tedy „sociální", ale nikoli v tom smyslu, jako by „šlo všude o svržení politického panství buržoazie".[33] V pokročilých zemích sice dělnická třída vystoupila jako samostatná politická síla, ale ve skutečnosti nebyla s to ani objektivně, ani subjektivně se postavit do čela revoluce 1848. „V rozporu s názory vyslovovanými občas i v marxistické literatuře, zdá se, že není důvodu mluvit o tom, že buržoazie již ztratila své historické právo na úlohu hegemona v revoluci 1848—1849."[34] Ponechejme prozatím stranou odpověď na otázku, zda a jak buržoazie uplatňovala tuto svou úlohu hegemona buržoazní revoluce, resp. proč se jí vzdala, a konstatujme, že hlavním obsahem většiny revolučních hnutí v roce 1848 byly požadavky sjednocení, osvobození nebo zrovnoprávnění mnoha národů. „Ve všech buržoazních revolucích 1848, s výjimkou Francie, měly přímo ústřední úlohu národní požadavky na dobytí rovnoprávnosti, státní nezávislosti a jednoty jednotlivých zemí (nebo národů — J. K.)."[35] *Zkušenosti o obsahu a cílech revoluce 1848—1849 lze shrnout i takto: „Národnostní otázka se stala v řadě zemí nerozlučnou součástí revolučního hnutí."*[36]

Citovaní i další autoři se mohou v tomto směru odvolávat na hodnocení situace roku 1848 z pera B. Engelse nedlouho po porážce revoluce: „Revoluce 1848 rázem vyburcovala všechny ujařmené národy, takže se začaly domáhat nezávislosti a uplatňovat právo na samostatné rozhodování o vlastních záležitostech."[37] Když se v roce 1882 vracel k této problema-

---

[33] MES, 5, s. 450.

[34] W. Schmidt, Historické místo buržoazně demokratických revolucí 1848—1849 v Evropě — in Revoluce 1848—1849 ve střední Evropě. Sborník konference komise historiků ČSSR a NDR. Praha 1974, s. 13.

[35] Tamtéž, s. 24.

[36] J. Kočí—V. Matula, K některým otázkám českého a slovenského národního hnutí v buržoazní revoluci 1848—1849, in Revoluce ve střední Evropě, s. 62.

[37] Marx—Engels—Lenin, K dějinám Československa a československého dělnického hnutí (dále MEL), 2, Praha 1963, s. 213.

tice roku 1848, formuloval Engels úsilí „osvobozování národů" jako „jeden ze *skutečných* úkolů revoluce".[38]

Jak byly tyto úkoly formulovány, jakými ideami a hesly byly vyjadřovány a odůvodňovány?

2. „Zásada národnosti", „právo národa". Projevy a interpretace

Marxistická historiografie podala o letech 1848—1849 již dostatečně rozsáhlý a zřetelný obraz revolučního dění, takže se mohlo právem konstatovat, že *právě v roce 1848 „se projevila v dosud nepoznané míře národní složka, tak charakteristická pro buržoazní revoluci"*. Buržoazní protifeudální a protiabsolutistická revoluce byla i pro Němce zároveň hnutí za národní sjednocení. Ještě na jaře 1848 se zdálo, že je to úkol nejen plně oprávněný (odhadovalo se, že Němců je 35 až 40 miliónů), nutný (sjednocení Německa by vedlo k rozpadu habsburské monarchie, zániku Pruska, takže by zanikla i Svatá aliance), ale i snadný: Němci nebyli až na nepatrné výjimky podrobeni jiným či jinonárodním státům, mezi jednotlivými zeměmi Německého spolku existovaly četné kulturní i ekonomické vazby atd. Také revoluční hnutí v italských státech bylo zároveň národní: šlo přece o sjednocení i osvobození Italů, kterých se odhadovalo na 20 až 25 miliónů. Typickou „národní" byla „polská otázka", již od 30. let velmi populární. Její řešení však bylo nejvíce obtížné, protože sjednocení asi 12 miliónů Poláků žijících na kompaktním národním území a rozdělených mezi tři státy-říše musilo narazit na ohromné překážky.

Z předchozího přehledu vývoje revolučních hnutí v letech 1848—1849 jsme viděli, jaký celoevropský význam nabývalo v druhé polovině roku 1848 a hlavně v první polovině 1849 hnutí Maďarů, kteří se po porážce povstání v Lombardii a po izolaci Benátek stali hlavními úspěšnými odpůrci habsburské monarchie. Pozornost vzbudilo i hnutí Rumunů v obou dunajských knížectvích. Hned na jaře 1848 se hlásili o svá práva také jednotlivé národy předlitavské části rakouské monarchie a také osamostatňujících se Uher.

Hnutí jednotlivých národů se pochopitelně navzájem více či méně lišila, jednotlivé národní programy se dostávaly dříve nebo později do protikladů, takže vznikaly spory a dokonce války, ale *na jaře 1848 se začínalo všude s více či méně zřetelnou „zásadou národnosti", resp. s „právem národů". Všeobecně se soudilo, že „řídícím principem naší doby je idea sbratření národů", z které měl vyplynout oprávněný „požadavek, aby se národům dostalo právo svobodně a samostatně se zkonstituovat",*

[38] Tamtéž, s. 250. Ještě v roce 1884 ve studii Úloha násilí v dějinách napsal Engels o revoluci 1848, že „směřovala proto všude mimo Francii k uspokojení jak národních, tak osvobozeneckých požadavků". MEL, 2, 436.

jak to hlásal *Arnold Ruge*.[1] „Zásadu národnosti" přinesl „duch času", je to svého druhu „boží povinnost" — tedy potřeba, norma či povinnost, tvrdilo se zejména v prostředí nerovnoprávných a malých národů. „Čerstvý duch života, vanoucí po širých nivách, tvoří nové světy", praví se v „Prohlášení prvního sjezdu slovanského v Praze k národům evropským", a proto „i dlouho utištěný Slovan opět vztyčuje hlavu svou".[2]

Zároveň s požadavkem svého sjednocení, osvobození nebo i osamostatnění požadovali představitelé jednotlivých národů takové státoprávní uspořádání v Evropě a takové hranice své státnosti, s kterými nesouhlasili ti druzí, sousedé nebo i další. Zatímco jedni se chtěli sjednocovat na základě jazyka, jiní na základě historického území, třetí (často i ti první a druzí) na kombinovaných zásadách jazyka, území, kultury a „potřeby". *Někteří představitelé „historických" a velkých národů se najednou cítili ošizeni „národnostním principem"*, jehož uplatnění by jim ubíralo kus dosavadní držby. A vůbec, proč by mělo právo národů platit pro každého, i pro ty, kdož neměli „historii", stát, „vzdělanost" atd. Právo národů na vlastní státnost je sice hezké, ale nelze přece souhlasit s tím, že sousední Dáni, Poláci, Italové a Češi se chtějí konstituovat tak, že jejich státnost zasáhne hluboko do Německa — konstatoval a stěžoval si kterýsi německý autor v „Breslauer Zeitung": Názory Arnolda Ruga jsou „jednostranné".[3]

Ostatně již dříve v Předparlamentu a pak v celoněmeckém Národním shromáždění ve Frankfurtu nad Mohanem se ozývaly návrhy, aby se při sjednocování Němců vycházelo především ze zájmů samých Němců a nikoli národností, které „sedí na německém území" (v rámci Německého spolku). *Proti „národnostnímu (nebo jazykovému) principu" stavěli někteří Němci (anebo* v Uhrách zase *Maďaři) „teritoriální princip"*, totiž vojensko-strategické nebo obchodní hranice. O hranicích možná nakonec rozhodne „meč". Chtějí-li Poláci nebo jiní svobodu, prosím, ale napřed Německo. „Deutschland über alles!", volal pruský W. Jordan, který koncem července 1848 (v diskusi o „poznaňské otázce" ve Frankfurtu) prohlásil zásadně: Horování pro národnosti je nesmyslné, naopak poznávání „přírodně historických tendencí" nebo „přírodních zákonů" a „ducha světových dějin" vede k nutnosti, aby se v Německu uplatnil „zdravý národní egoismus", který se musí řídit zásadou „práva silnějšího", „právem dobývání". Důkazy pro svou tezi hledal Jordan „v dějinách, které na své cestě k předznamenané nutnosti neustále železnou patou nemilosrdně drtí národnost, která není už dost silná, aby se udržela mezi rovnocen-

---

[1] Arnold Ruge, německý filozof a publicista, vydavatel „Německo-francouzských ročenek" z let 1843—1844, po březnu vydavatel demokratických tiskovin v Německu a představitel demokraticko-republikánského seskupení („levice") v celoněmeckém Národním shromáždění ve Frankfurtu n. M.

[2] V. Žáček, Slovanský sjezd v Praze, Praha 1958, s. 358—361.

[3] Breslauer Zeitung, N° 145, 24. 6. 1848, s. 1605—1606.

nými národy".[4] Franz Schuselka, zástupce Němců z Čech, připojil podobné, snad poněkud umírněnější stanovisko: Při rozhodování o území Čech, jižních Tyrol, Šlesvicko-Holštýnska atd. musíme stát na stanovisku územního principu, protože velký národ potřebuje velký prostor, aby mohl splnit své světové poslání.[5]

Revoluce v Uhrách sice začala projevy za svobodu a bratrství, ale Kossuthův časopis „Pesti Hirlap" prohlásil dne 5. května 1848: „Podmínkou jednoty státu je jedna politická národnost a jeden státní jazyk. Tímto jazykem může být jedině jazyk té rasy, která krví vydobyla vlast a svým názvem ji učinila známou v Evropě... Jinojazyční obyvatelé naší vlasti musí tedy být Maďary všude tam, kde se stýkají s veřejnými institucemi." Kossuth dokazoval správnost této zásady příkladem Francie, kde „společná národnost" vyrovnává všechny jazykové rozdíly.[6] Žádosti srbských nebo slovenských a dalších představitelů, aby uznala „právo každé národnosti", uherskomaďarská vláda zásadně odmítala.

Reagujíce na uvedené projevy o právu či spíše neprávu národů, *prohlašovali představitelé rakouských a uherských Slovanů: Všechny národy musí být navzájem rovnoprávné, ať velké nebo malé, slabé či silné!* (Z provolání Ústředního národního výboru vojvodinských Srbů.) „Příroda, neznajíc ani ušlechtilých, ani neušlechtilých národů, nepovolala nikoho z nich ku panování nad druhým, aniž určila kterého k tomu, aby sloužil druhému za prostředek k jeho zvláštním účelům." Tedy na přírodu, na přirozené právo se odvolávali autoři již citovaného Prohlášení prvního sjezdu slovanského k evropským národům.

Pravděpodobně překvapeni tak včasným a také rázným vystoupením Čechů či Srbů a dalších, snažili se někteří představitelé českých Němců anebo Maďarů dokázat Slovanům, že je nutno dříve vydobýt „svobodu", potom přijde na řadu „národnost". Maďaři většinou tvrdili, že „svoboda" je víc než „národnost" (pochopitelně slovanská nebo rumunská). Na to reagoval Havlíček odmítavě: „V této rozhodné době musí dbát každý národ především sám o sebe!" A „první a nejhlavnější péče naše musí být o jazyk, o národnost", dokazoval Havlíček, protože „největší svoboda bez národnosti není nic, protože je to svoboda jen pro cizé".[7] Slovák Záboj Hostinský-Kellner odpověděl na proklamaci „maďarské svobody": „Co je nám po světě, kdybychom v něm jako zvláštní národ zahynuli!"[8]

Citovali jsme až doposud výběrově obecné zásady „národnostního prin-

---

[4] Argumenty pro své zásadní odmítání snah poznaňských Poláků hledal a nalezl Jordan u Hegela! Viz o tom dále Engels, Polské debaty, MES, 5, s. 376—378.

[5] Valentin, Geschichte der deutschen Revolution, I, s. 408. Názory německých politických skupin na Čechy, Rakousko, Poláky a Italy nebo na potřebu „velkého Německa" shrnují ve svých článcích ve Slovanském přehledu 1980 a 1981 (např. Slovanský přehled 1980, 4, s. 358—359).

[6] Felczak, c.d., s. 68 ad.

[7] KHBPS, II, 2 a, s. 13.

[8] Žáček, Slovanský sjezd, s. 20.

cipu" a také extrémní názory některých představitelů velkých či „státních" národů i reakci malých národů bez podrobných komentářů. Předběžně konstatujeme, že *„zásada národnosti", totiž „právo národů", obsahovala — měla obsahovat — nejen přání svébytnosti a osamostatnění vlastního národa, ale i uznání těchto tužeb i u sousedních a dalších národů.* Ze zásad „rovnosti" a „bratrství", vyhlášených již Velkou francouzskou buržoazní revolucí, vyplývala i svého druhu povinnost větších a osvobozených pomáhat uskutečnit svobodu dosud nerovnoprávných a o svébytnost a existenci bojujících národů.

Takové pojetí práva národů lze vyčíst i z programu tzv. levice v celoněmeckém Národním shromáždění ve Frankfurtu n. M. Představitelé německých (maloburžoazních) demokratů odmítali na jaře a ještě v létě 1848 protipolské a protiitalské averze části německé společnosti a propagovali (např. v časopise „Die Reform", vydával jej Arnold Ruge) „zásady bratrství" Němců s jinými národy: s Francouzi, Poláky, Italy a dalšími. Levice v Národním shromáždění vyhlašovala „rovnoprávnost všech národností" (tedy právo neněmeckých národností v Německém spolku na zachování řečí, mravů atd.) a „sebeurčení zahraničních národů".[9] Třeba však říci, že v konkrétní činnosti obou levicových skupin frankfurtského Národního shromáždění a vůbec v hnutí maloburžoazních demokratů se projevil např. ve vztahu k poznaňským Polákům „relativně velmi silný šovinistický proud".[10]

Naproti tomu *Marxova a Engelsova „Die Neue Rheinische Zeitung"* (dále „NRZ") *se zastávala Poláků i Italů, kritizovala utlačovací politiku pruské i rakouské vlády a reagovala okamžitě i na povstání v Praze 12. června 1848 vehementním odsouzením rakouské soldatesky,* v níž Marx a Engels viděli jeden z „nástrojů" již dříve existujícího a nadále trvajícího útlaku prováděného Němci proti sousedům. Jak je známo, byl postoj „NRZ" k Pražskému povstání v Německu výjimečný.

Právo na „sebeurčení zahraničních národů" chápala německá levice zároveň jako povinnost „skoncovat se všemi dobývačnými a potlačovacími choutkami Němců proti sousedům". „Ústřední výbor demokratických spolků" vyhlásil na své ustavující konferenci v polovině června 1848 právo „svobodného sebeustavování (Selbstkonstituirung) všech národů" na zásadě: *„Chceme-li svobodu pro sebe, musíme ji chtít i pro jiné národy."* Právo „všech národů" bylo někdy formulováno přímo jako „povinnost" (Němců) podpořit „všechna skutečně osvobozenecká hnutí".[11] Tuto zásadu — Němci jsou povinni pomáhat sousedním dosud utlačovaným národům — vyjádřili nejdůsledněji Karel Marx a Bedřich Engels. Začátkem čer-

---

[9] Slovanský přehled 1980, 5, s. 354.

[10] R. Weber, K úloze maloburžoazní demokracie v německé revoluci — in Revoluce ve střední Evropě, s. 151.

[11] Slovanský přehled 1980, 4, s. 354 ad.

vence 1848 čteme v „Neue Rheinische Zeitung“: „Německo se stane svobodným státem v té míře, v níž propustí ke svobodě sousední národy.“ Tento citát z Engelsova článku nadepsaného „Německá zahraniční politika“ je lapidárním vyjádřením zkušeností a praktik staré diplomacie z období „absolutní panovnické moci“, která „rozeštvávala národy, využívala jednoho národa k potlačování druhých, aby tak prodlužovala svůj život“. „Zejména Německo se vyznamenávalo v tomto směru v posledních 70 let“, psal Engels. „Německé jméno bylo v cizině nenáviděno, proklínáno a opovrhováno.“ Proto „nyní, kdy Němci střásají vlastní jařmo, musí se změnit i celá jejich politika vůči cizině. Jinak do okovů, jimiž spoutáváme cizí národy, zakováme svou vlastní mladou, dosud sotva tušenou svobodu.“[12] O několik dní později připomněla redakce „NRZ“, že Německo se osvobodí dovnitř (doma) tím, že osvobodí se i navenek (sousedy).[13]

K tomuto přesvědčení, že *„zásada národnosti“ obsahuje nejen právo pro sebe, ale i povinnost vůči druhým,* došli Marx a Engels nikoli „sympatiemi“, ze soucitu, z altruismu, tedy nějakou „morální kategorií“, naopak podobně jako odmítli s žíravou ironií vývody nacionalistických a šovinistických Prušáků Stenzla anebo Jordana i jiných o právu Němců připojit k Německu skoro celé Poznaňsko, stejně tak zaujatě a posměšně kritizovali i představitele levice frankfurtského shromáždění Roberta Bluma a Arnolda Ruga za jejich mnohomluvnou a neúčinnou obhajobu poznaňských Poláků: viděli v jejich vystupování „krasořečnění“ a také „fantastické blouznění“. Rozbor Engelsovy kritiky projevů R. Bluma a A. Ruga v období tzv. „polských debat“ v celoněmeckém Národním shromáždění (červenec—srpen 1848)[14] přesahuje rámec našich úvah, a tak se spokojíme se zjištěním, že Marx a Engels kritizovali představitele maloburžoazních demokratů proto, že jejich argumentace ve prospěch poznaňských Poláků a o „spravedlivém“ uspořádání vztahů Němců k sousedům na základě „mezinárodních dohod“ s Francií a také s Anglií připomínala vystupování francouzského ministra zahraničních věcí na jaře 1848. Lamartinovo „blouznění o všeobecném bratrství národů, o evropské federativní republice a věčném míru“ atd. „v podstatě zakrývalo nesmírnou bezradnost a nečinnost tehdejších (jaro 1848) ideových vůdců“.[15]

Proti tomuto *„blouznění“ maloburžoazních demokratů a také Michala Bakunina a dalších „demokratických panslavistů“, proti jejich „pouhým frázím“, proti jejich „morálním kategoriím“ stavěl Engels „nevyhnutelnost“ a „železnou nutnost“*, která rozhodne např. o osvobozování Poláků jako národa v té době pro Evropu „nezbytného“. Proti „zbožným přáním“

---

[12] MEL, 2, s. 96.
[13] Tamtéž, s. 98.
[14] MES, 5, s. 347—398.
[15] Tamtéž, s. 475. MEL, 2, s. 153.

stavěl Engels „důkladné revoluce a krvavý boj". Nikoli „sbratření všech evropských národů pod jedním republikánským praporem", ale „alianci revolučních národů proti kontrarevolučním", totiž „alianci, která se nevytvoří *na papíře,* ale jen na *bitevním poli*".[16]

Proč považoval Engels hesla o „všeobecném osvobození" za „blouznění"? Proč považoval hesla o „spravedlnosti", „lidskosti", „svobodě", „rovnosti" a „nezávislosti" za „nic jiného než víceméně morální kategorie, které krásně znějí"? Protože cesta k takovému „všeobecnému osvobození" má četné překážky, jež vyplývají „z naprosto různých stupňů civilizací u jiných národů a jimi podmíněných různých politických potřeb".[17]

Víme, že *Marx s Engelsem přebírali před rokem 1848 z dobové vědy či publicistiky názory o národech „civilizovaných" a „zaostalých" nebo dokonce „barbarských"*. V létě 1848 se Engels odvolal na francouzskou historiografii, z níž vyčetl existenci „národů nezbytných" („peuples nécessaires"). Učinil tak v diskusi o Polácích, v jejichž „národní" (ve smyslu státní!) existenci" viděl „nutnost" především „pro nás Němce".[18] Na začátku roku 1849 se Engels znovu vrátil ke svému tvrzení o potřebě vidět „různé stupně civilizace" u jednotlivých národů, jejich rozdílné „historické postavení" a „rozdílné stupně jejich společenského vývoje". Starší vidění rozdílů mezi „civilizovaným Západem" a zaostalým nebo „barbarským Východem", jež nebylo prosto určitých averzí proti „národům různých kmenů žijících v pestré směsici na jih od Karpat",[19] vedlo Engelse v lednu a únoru 1849 k rozlišování „národů" a „nárůdků, které dějiny už po staletí vlekou za sebou proti jejich vůli" a které jsou proto „nutně kontrarevoluční".

Tedy nejen Jordan, ale *i Engels se odvolával na Hegela a na jeho teorii „zbytků" či „úlomků" národů,* které se prý „vždy stávají fanatickými nositeli kontrarevoluce a zůstávají jimi až do svého úplného zničení anebo odnárodnění". Příkladem této skutečnosti — souvislosti se „zbytky národů" a jejich kontrarevolučností — byli či měli být Gaelové ve Skotsku, Bretoňci ve Francii a Baskové ve Španělsku. Do skupiny těchto „úlomků národů" zahrnul Engels také „panslavistické Slovany v Rakousku", a to proto, že „ačkoli jsou už po celých tisíc let ve vleku Němců a Maďarů, povstali roku 1848 k boji za obnovení národní samostatnosti jen proto, aby tím zároveň potlačili německo-maďarskou revoluci". Rakouští (a uherští) Slované — s výjimkou Poláků — spolu se sedmihradskými Rumuny a „Sasy" „zastupují kontrarevoluci", tvrdil Engels začátkem roku 1849.[20]

Otázka „kontrarevolučnosti" rakouských Slovanů je nadále předmětem široké diskuse marxistických historiků: může být vyřešena jen srovnávací

---

[16] MEL, 2, s. 154.
[17] Tamtéž, s. 156—157.
[18] Tamtéž, s. 361.
[19] Tamtéž, s. 363.
[20] MES, 6, s. 103. MEL, 2, s. 138.

studií hnutí jednotlivých národů habsburské monarchie nebo celé střední a jihovýchodní Evropy v letech 1848—1849. Na tomto místě se spokojíme s předběžným konstatováním, že Marx a Engels postupně od podzimu 1848, zejména v souvislosti s povstáním ve Vídni v říjnu 1848, začali kritizovat nejen generála Jelačiće a Charváty či jejich „pandury" a „sežany", ale i Čechy a „podobnou holotu" za to, že pomáhali „zardousit ve Vídni... germánskou (!) svobodu".[21] Nepřátelský postoj rakouských Slovanů k Říjnovému povstání ve Vídni a Jelačićovo tažení i „první slovenská výprava" proti Maďarům na podzim 1848 se jevily některým německým a maďarským nebo i západoevropským demokratům a především Marxovi a Engelsovi „nástrojem panslavismu". Považujíce porážku dělnické třídy ve Francii v červnu 1848 a následující vývoj v dunajských knížectvích (obsazení Valašska a Moldavska ruskými a tureckými vojsky), ve Vídni, v Uhrách (ústup maďarských vojsk před císařskými armádami) — to vše se jevilo Marxovi jako nástup a vítězství „Východu proti Západu", vítězství „barbarství nad civilizací".[22]

Proti „velké alianci kontrarevoluce" (rozuměj „reakční strany v Rakousku") s „rakouskými Slovany", proti „sfanatizovaným Slovanům", musili Marx s Engelsem rozhodně vystoupit. Argumenty k odsouzení „kontrarevolučních Slovanů" hledal Engels v dějinách vzniku rakouské monarchie. A z nich — rozuměj z dostupných příruček o dějinách vzniku a vývoje habsburské říše — vyčetl, „ze všech národů a nárůdků Rakouska byli nositeli pokroku, aktivně zasáhli do dějin a jsou dodnes životaschopné jen tři: Němci, Poláci a Maďaři. Proto jsou teď (leden 1849) revoluční. Všechny ostatní velké i malé národnosti a národy jsou předem předurčeny (predestinace?) zaniknout ve světové revoluční bouři. Proto jsou teď kontrarevoluční."[23]

Své averze proti rakouským Slovanům — konkrétně proti Čechům, Slovákům, Ukrajincům a Jihoslovanům —, kteří utvořili „panslavistickou kontrarevoluci", odůvodňoval Engels nejen historicky, ale i geograficky a ekonomicky. Češi (spolu s Moravany a také Slováky) nebo Jihoslované nemají možnost se osamostatnit, protože jsou příliš promíseni vyspělejším živlem německým, maďarským nebo italským. Jsou příliš rozptýleni a nelze mít k nim „sentimentální ohled" tehdy a tam, „kde jde o existenci a svobodný rozvoj velkých národů". Více než kdy jindy je právě nyní nutná „politická centralizace" jako odraz a potřeba „mohutného pokroku průmyslu, obchodu a dopravy".[24]

Obsah citovaných Engelsových článků „Boj v Uhrách" a „Demokratický panslavismus", namířených proti „panslavistickým" a tudíž i „kontra-

---

[21] MES, 5, s. 496—497.
[22] MES, 6, s. 175.
[23] MEL, 2, s. 138.
[24] Tamtéž, s. 164.

revolučním" Slovanům v rakouské monarchii, nebyl ústrojnou a vůbec ne dovršující součástí celkového vědění zakladatelů vědeckého socialismu o chodu světových či evropských dějin v roce 1848. *Ostatně Engels si sám uvědomoval, že užité argumenty o „civilizaci", „velikosti" a „historičnosti" národů nemusí být jedině rozhodujícími a nezměnitelnými faktory,* dávajícími záruku a právo k získání státní samostatnosti. Nedostatek „vlastních dějin" nebo politická, obchodní a průmyslová zaostalost Slovanů na Němcích a Maďarech — „to všechno by však ještě nebylo rozhodující. Kdyby byli Slované v některé epoše svého útlaku zahájili nové revoluční dějiny, byli by už tím dokázali svou životaschopnost. Revoluce by od toho okamžiku měla zájem na jejich osvobození a dílčí zájmy Němců a Maďarů by neobstály před vyššími zájmy evropské revoluce." Engels se domníval, že by stačil „jeden jediný smělý pokus o demokratickou revoluci, i kdyby byl potlačen, vymaže z paměti národů celá staletí bezecnosti a zbabělosti, okamžitě rehabilituje i národ sebevíc opovržený."[25] Podle Engelsova mínění, vyjádřeného v citovaném článku „Demokratický panslavismus", „to se právě nikdy nestalo". Engels jako by tu zapomněl na svůj obdiv vůči Pražskému povstání — a zdá se, že neznal příčiny a cíle boje vojvodinských Srbů v červnu 1848.

Některé následující Engelsovy zmínky a postřehy o hnutí rakouských Slovanů z března—května 1849 mohly by potvrdit názor, že obsah dvou jeho článků z ledna a února 1849 proti „panslavistickým demokratům" byl publicistickou reakcí rozhořčeného revolucionáře, zklamaného momentálním rozložením sil revoluce v rakouské monarchii. Na jaře 1849 se Engelsovi zdálo, že hnutí Slovanů je „nebezpečím" pro černožluté Rakousko. Averze proti „panslavismu" a „kontrarevolučním Slovanům" přetrvaly u Marxe a Engelse i později. Některé vývody Bedřicha Engelse o panslavistických a kontrarevolučních postojích rakouských Slovanů, především o jejich loajálním vztahu k habsburské dynastii, se zdály tak přesvědčující, že je přebral ještě v roce 1916 V. I. Lenin. V polemice proti „polským soudruhům" (proti Roze Luxemburgové) o pojetí práva národů na sebeurčení přijal Lenin Marxovo a Engelsovo dělení národů v letech 1848—1849 na „revoluční" (Němci, Poláci, Maďaři) a „celé reakční národy", které byly „ruskými předsunutými hlídkami" v Evropě. Lenin tehdy roku 1916 byl přesvědčen o tom, že „tento fakt byl tehdy bezesporu správně zdůrazněn: v roce 1848 se revoluční národy bily za svobodu, jejímž úhlavním nepřítelem byl carismus, a Češi apod. byli skutečně reakčními národy, předsunutými hlídkami carismu."[26]

Podrobné poznání průběhu let 1848—1849 v jednotlivých zemích rakouské říše umožní „závěrečné slovo" o skutečném rozestavení sil ve střední a jihovýchodní Evropě. Nicméně zůstává faktem, že *Marx a En-*

---

[25] Tamtéž, s. 167.
[26] Lenin, Spisy, 22, s. 366—367.

gels rozlišovali v letech 1848—1849 „revoluční" a „kontrarevoluční národy", a z této jimi viděné skutečnosti vyvozovali závěry pro další postup — pro „zahraniční politiku" — evropské revoluční demokracie. Zásady tohoto postupu (návrhů na další postup) se na jaře a v létě 1849 vcelku neměnily nebo jen mírně modifikovaly. Marx a Engels zůstávali nadále nesmiřitelnými odpůrci ruského carismu, Habsburků a Hohenzollernů. Proto vítali koncem března 1849 nové zahájení války v severní Itálii, v níž viděli možnost, že „Řím, Toskánsko a dokonce Piemont stále hlouběji se vrhnou do revoluce", že se přiblíží „krize ve Francii" a že v samém Rakousku „získává den ze dne víc půdy třetí rozkladný živel, slovanská opozice".[27] Porážka Piemontu způsobila Engelsovi obrovské zklamání, ale revoluční optimismus vedl Engelse k novým zahraničně politickým kombinacím: „Porážka italské revoluce bude signálem k evropské revoluci", protože „Paříž je zralá pro novou revoluci".[28]

Určitou naději vzbuzovalo u Engelse hnutí přímo v Německu na obranu ústavy příští sjednocené německé říše koncem dubna a v květnu 1849: „Frankfurt a jižní Německo, které otevřeně povstaly za říšskou ústavu, mohly by se stát, zvítězí-li Maďaři a rozpadne se Rakousko..., na čas střediskem nového revolučního hnutí, které by se opíralo o Uhry".[29] Začátkem května 1849 viděl Engels možnost dalšího rozvoje revoluce v Evropě dokonce i takto: „Jsou před námi rozhodující události. Vídeň, Čechy, jižní Německo a Berlín jsou v kvasu a čekají jen na vhodnou příležitost." Engelse zejména potěšilo, že „maďarská revoluce je nezadržitelně na postupu" a že eventuálním příchodem Maďarů do Vídně „velkolepě začne druhá německá revoluce".[30] Neúspěch francouzského expedičního sboru u Říma vyvolal u Engelse naději, že snad „hnutí ve Francii opět vystoupí z podzemí".[31]

V posledním vydaném čísle „Neue Rheinische Zeitung" z 19. května 1849 loučil se Marx se čtenáři touto představou o možném a brzkém vývoji situace v Evropě: „Na východě (v Uhrách — J. K.) už stojí revoluční armáda složená z bojovníků všech národností proti spojené staré Evropě, jež je reprezentována ruskou armádou, a z Paříže už hrozí »rudá republika«."[32] Domnívaje se, že vstup ruských jednotek do Uher přiblížel již dříve očekávaný okamžik, kterým se „válka v Uhrách stává válkou *evropskou*", a pozdravuje radostně skutečnost, že účast velmi četných Poláků nebo i rakouských Němců po boku maďarské armády v Uhrách znamená již „spolek s Poláky" a „spolek s rakouskými Němci", těšil se Engels z možnosti, že „nezávislé Uhry, obnovené Polsko, německé Rakou-

---

[27] MES, 6, s. 383.
[28] Tamtéž, s. 388.
[29] Tamtéž, s. 468.
[30] Tamtéž, s. 477, 483.
[31] Tamtéž, s. 492.
[32] Tamtéž, s. 517.

sko jako revoluční ohnisko Německa, Lombardie a sama Itálie nezávislé", že „provedením těchto plánů by byl porušen celý systém východoevropských států, Rakousko by zmizelo, Prusko by se rozpadlo, Rusko by bylo zatlačeno k hranicím Asie".[33] Začátkem června 1849 přiřadil Engels — pod dojmem událostí ve Falci a v Bádensku — do kontrarevoluční fronty zemí, které se podílejí na „podlém rdoušení svobody", také Bavorsko.[4]

„Zásada národnosti" jako „řídící princip naší doby" a jako „právo se svobodně a samostatně konstituovat" se stala základní ideou všech národních programů na jaře 1848. Představitelé jednotlivých národních hnutí však začali brzy vykládat tuto zásadu především z pozice potřeb a nároků svých národů-zemí. Postupně od jara 1848 se začalo ukazovat, že *výchozí idea „národní zásady", totiž „sbratření národů", byla „snem" a nikoli normou či dokonce povinností doby.* Povinnost chápat právo na sebeurčenní zároveň jako nutnost skoncovat s potlačováním druhých národů a pomáhat „všem skutečně osvobozeneckým (revolučním) hnutím" formulovali a hájili jen revoluční demokraté, mezi nimi Karel Marx a Bedřich Engels. Oba však podmiňovali přiznání tohoto práva, které považovali za samozřejmé pro velké, historické, civilizované či „nezbytné" národy, jejich revolučností. Opačně řečeno, *právo na pomoc silnějších národů a na vlastní státnost měly z menších, slabších či méně vyspělejších národů jen ty z nich, jejichž hnutí objektivně napomáhalo revoluci:* které mířilo proti Romanovcům, Habsburkům a Hohenzollerům. Podle Marxe a Engelse bylo sebeurčení národů v letech 1848—1849 podřízeno revoluci. Tato zásada měla platit, říkal Engels, nejen pro rakouské Slovany a jiné „nárůdky", ale také pro Němce: „O *německých* zájmech, o *německé* jednotě, o *německém* blahobytu nelze mluvit, jde-li o svobodu nebo porobu, o blaho nebo zlo pro celou *Evropu.* Zde končí všechny národnostní otázky, zde jde jen o jednu otázku! Chcete být *svobodni*, nebo chcete být *porobeni Ruskem?*"[35]

Vyvíjela se situace v Evropě v letech 1848—1849 vskutku tak, že bylo možné a nutné vyjádřit soudobé rozložení sil právě takto? Odpověď na tuto otázku možná usnadní přehled zahraniční politiky evropských velmocí.

3. Zahraniční politika evropských mocností

Vyhlášení republiky ve Francii a následující projevy revolučně smýšlejícího lidu Paříže pro zahájení „revolučního vměšování" — tedy pro poskytnutí pomoci sousedním revolučním národům — *vzbudily u králov-*

---

[33] Tamtéž, s. 525.
[34] Tamtéž, s. 537.
[35] Tamtéž, s. 537—538.

ských dvorů v Berlíně, Vídni a zejména pak v Petrohradě velké obavy. Rakouský kancléř Metternich a také ruský car Mikuláš I. pohlíželi nelibě již na revoluční hnutí v Itálii ze začátku roku 1848 a projevili nespokojenost v únoru 1848 s politikou Anglie vůči hnutí v Itálii.[1] Nejdříve se polekali revoluce ve Francii na dvorech v jihozápadoněmeckých státech Německého spolku a hlavně v Berlíně. Pruský král Fridrich Vilém IV. se proto obracel již 27. února 1848 do Anglie s návrhem, aby evropské velmoci vystoupily diplomaticky proti prozatímní vládě. Zároveň dal Hohenzollern příkaz připravovat na západních hranicích opatření pro případ vpádu francouzských vojsk do Pruska a jiných států Německého spolku. I když anglická královna Viktorie odpověděla Fridrichu Vilémovi dne 5. března poněkud studeně — považovala za nutné vyhnout se každému kroku, který by popuzoval Francii k útoku na sousedy —, poslal pruský král dne 9. března 1848 britskému ministru zahraničních věcí lordu Palmerstonovi nový návrh na společné vystoupení velmocí proti „zběsilé Francii": Anglie, Rusko, Rakousko a Prusko i Německý spolek měly zdůraznit, že nepřipustí porušení smluv a hranic v Evropě.[2]

Ve Vídni se dověděli o revoluci v Paříži dne 28. února 1848. Revoluční změna ve Francii prudce zhoršila beztak již špatnou situaci v habsburské monarchii. Zatímco Guizot usiloval ještě v lednu 1848 o sblížení s Rakouskem, což umožňovalo Vídni považovat případné rozšíření italského revolučního hnutí do Lombardska a Benátska za eventuálně víceméně vnitřní rakouskou záležitost, vznikalo nyní od konce února 1848 — tak se ve Vídni začalo uvažovat — nebezpečí možného vměšování Francie do italských, a tím i do rakouských záležitostí. Za této situace *vzrůstala úloha carského Ruska jako hlavního spojence habsburské monarchie.* Do Ruska se proto obracel Metternich již koncem ledna 1848 s žádostí o půjčku, která by dovolila zvýšit Habsburkům vojenské přípravy k potlačení eventuálního povstání v Lombardsku a v Benátkách. Ruský car byl ochoten poskytnout Rakousku pomoc proti Itálii: je to zřejmé z obsahu jeho dopisu kancléři Metternichovi z 24. února 1848. Zároveň sdělil ruský vyslanec ve Vídni rakouské vládě dne 9. března rozhodnutí ruského cara soustředit u haličských hranic část ruské armády pro případ, že by válka Piemontu proti Rakousku podnítila povstání Poláků. Zároveň se ruský car rozhodl nevysílat svá vojska na pomoc Rakousku až do Itálie: to by mohlo oslabit vlastní hranice do té doby, dokud by Francie sama nenapadla Rakousko.[3]

V únoru 1848 hledal Metternich pomoc také v Berlíně. O spolupráci

---

[1] Projev cara Mikuláše z 24. února 1848 proti revolučnímu hnutí v Itálii a proti britské politice vůči Itálii „byl pro Metternicha opravdovým balzámem". J. Polišenský, Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku, Praha 1975, 106—107.

[2] V. Valentin, Geschichte der deutschen Revolution von 1848—1849, I, Berlin 1930, 413 ad.

[3] Revoljucii 1848—1849 gg., I, Moskva 1952, 802.

mezi Pruskem a Rakouskem se mělo jednat začátkem března 1848 ve Vídni. Pruský král chtěl využít zhoršeného postavení Rakouska a hodlal si vynutit od Habsburků souhlas s rozšířením dosavadního severoněmeckého celního spolku a s reformou Německého spolku, která měla být schválena na kongresu německých panovníků v Drážďanech 25. března 1848.[4] Události ve Vídni 13.—15. března 1848 a v Berlíně 18.—19. března však umožňovaly jiné řešení sjednocení Německa a dočasně vyřadily oba největší státy Německého spolku z možné účasti na protifrancouzské koalici.

Vzhledem ke známému kritickému postoji Anglie k systému „Svaté aliance" a také v důsledku jejích napjatých vztahů se zámořským sousedem za vlády krále Ludvíka Filipa se dalo předpokládat, že anglická vláda zaujme vůči nové francouzské vládě neutrální postoj. Vládnoucí anglická aristokracie a finanční velkoburžoazie pochopitelně zaujaly k revoluci ve Francii nepřátelský postoj. Královna Viktorie ve své již zmíněné odpovědi pruskému králi Fridrichu Vilémovi rovněž podotýkala, že „francouzský národ bude musit jednou pykat za své hříchy". Vévoda Wellington jako dávný a zásadní nepřítel Francie byl přesvědčen o tom, že francouzská revoluční vláda určitě zahájí brzy dobyvatelskou válku proti sousedům. Palmerston se rovněž vyjadřoval o francouzské prozatimní vládě jako o „skupině několika lidí", kteří se podrobili tlaku několika tisíců pařížské chudiny a kteří sami „despoticky" ovládají 33 miliónů obyvatel Francie. Palmerston však zároveň hodnotil změnu ve Francii jako určitou úlevu pro Anglii. Viděl, že nová francouzská vláda se přestala zajímat o Španělsko a že nemohla rozvíjet vlastní koloniální politiku.

Ještě na přelomu let 1847—1848 byly vztahy mezi Anglií a Francií napjaté. Anglické vládní kruhy rozšiřovaly tehdy pověsti o tom, že Francie chystá útok proti britskému souostroví.[5] Lamartinův oběžník ze začátku března 1848 se však zdál Palmerstonovi dostatečným důkazem, že ze strany Francie nehrozí Anglii nebezpečí války. A protože právě v únoru-březnu 1848 se rozmáhalo v Anglii hnutí chartistů, potřebovala anglická vláda udržet s Francií mír. Londýn sice nespěchal uznat novou francouzskou vládu a republiku, ale nějakou *protifrancouzskou koalici s Pruskem a Ruskem nechtěla anglická vláda vytvářet.* Poměry ve Francii byly ovšem pilně sledovány. Palmerston okamžitě reagoval na zprávy o vzniku belgické legie ve Francii. Jako protiopatření podnítil uzavření bloku Anglie, Holandska a Belgie proti případnému pokusu francouzské vlády vést revoluční válku proti královské Belgii. Navíc se Palmerston

---

[4] Tamtéž, 802—804. Valentin, c. d., I, s. 501.

[5] Londýnský spolek „Bratrských demokratů" proto považoval za vhodné vydat 3. ledna 1848 zvláštní proklamaci k dělnictvu Velké Británie a Irska, v němž označil tyto pověsti za „šovinistickou propagandu", která měla za cíl „poštvat národy mezi sebou" a odvrátit pracující lid od jeho „boje za demokratické úpravy". MES, 4, pozn. 257 na s. 572—573.

obával vlivu Francie v Itálii, a proto byl ochoten eventuálně projednat s evropskými státy zásady společného postupu proti možné revoluční intervenci Francie v sousedních státech.[6]

Skutečnost, že Anglie poskytla útulek Ludvíku Filipovi a Guizotovi neznamenala, že by anglická vláda chtěla vést zásadně nepřátelskou politiku proti Francii. Anglická vláda poskytla přístřeší také Metternichovi a pak i pruskému korunnímu princi Vilémovi, aniž by zaujala nepřátelské vztahy k novým vládám Pruska a Rakouska.

Z dosavadního postavení Ruska ve Svaté alianci bylo možno vyvodit *očekávání, že právě carismus bude opět iniciátorem společné fronty reakčních monarchií proti republikánské Francii a vůbec proti revoluci v Evropě.* Vskutku také zaujal car Mikuláš I. ke zprávám o vyhlášení republiky ve Francii — tyto zprávy došly do Petrohradu teprve 5. března 1848! — bojovný postoj: vyzval okamžitě své generály, aby „sedlali koně". V důsledku ekonomické slabosti své říše však nemohl dát ruský car rozkaz k zahájení kontrarevolučního pochodu na Paříž, jak to chtěl učinit před 17 lety. Sebevědomý car však okamžitě doporučoval svému švagru Fridrichu Vilémovi IV., aby začal shromažďovat v Porýní svá vojska, a sliboval mu, že ruská vojska vstoupí v případě francouzského útoku okamžitě do akce. Do Vídně pak car vzkázal, že shromáždí část své armády na hranicích Haliče. Podle příkazů cara Mikuláše a jeho ministra zahraničních věcí Nesselroda měli ruští vyslanci v Paříži a Londýně vyjádřit ruské odhodlání bránit územní stav v Evropě na základě smluv z let 1814—1815 a postavit se na obranu svých spojenců proti případnému francouzskému útoku. Svou nenávist vůči revoluci vyjádřil ruský car v později známém „Manifestu" ze 26. března 1848. To již bylo známo i v Petrohradě, že revoluce vypukly také ve Vídni a Berlíně. Odmítaje uznat rozpad „legitimních autorit" a stávajícího sociálně politického pořádku v Evropě, prohlašoval car vychloubačně, že revoluční proud v Evropě bude zastaven na hranicích Ruska.[7]

Text tohoto dokumentu vyvolal za hranicemi odpor demokratických i liberálních kruhů západní Evropy i Německa a Rakouska. Dosavadní avarze a nenávist proti carskému Rusku tak ještě více zesílila. Manifest byl totiž pochopen jako projev odhodlání ruského cara zahájit válku proti celé revoluční Evropě.[8] Carův projev vskutku obsahoval celou řadu siláckých a chvastounských výrazů, ale vcelku vyjadřoval manifest spíše obranné než útočné stanovisko. Po 13. březnu ve Vídni a po 19. březnu v Berlíně se ruská říše dostávala do určité mezinárodní izolace, která však trvala jen krátkou dobu. Tak vznikla v druhé polovině března 1848

---

[6] Revoljucii, I, 799—800.

[7] Text části carova „ukazu" otištěn v Revoljucii, II, 243.

[8] Revoljucii, I, 804—805. Souhrnně o Rusku 1848 A. S. Pifontov, Rossija v 1848 g., Moskva 1949.

poměrně velmi příznivá situace pro eventuální zahájení revoluční války demokratického Západu proti carově despotické říši.

Na jaře 1848 se vskutku o možnosti zahájení války proti Rusku mluvilo hodně, a to nejen ve Francii. A také od Francie se všeobecně očekávalo, že dá k této válce popud např. přímou podporou povstání Poláků proti carskému Rusku. V prvních dnech po nastolení republiky ve Francii se vskutku i přímo v prozatímní vládě hovořilo o „svobodě národů"; mluvilo se zejména o Polsku. Ministr zahraničních věcí prozatímní francouzské vlády A. de Lamartine však uváděl ve svém oběžníku pro francouzské vyslance z 2. března 1848 výslovně jen Švýcarsko a „nezávislé italské státy", které zasluhují sympatie a podporu: Polsko bylo zahrnuto do neurčité formulace o „obnově některých předních národů v Evropě". Ve známém velkém „Manifestu Evropě" ze 4. března 1848 prohlásil Lamartine, že Francie neuznává smlouvy z roku 1815 jako právo, ale zároveň považoval rozhraničení evropských států z roku 1815 za fakt, z kterého se musí vycházet při eventuálních změnách, k nimž ovšem musí dát jednotlivé státy. V Lamartinově manifestu se sice upozorňovalo na to, že udeří-li hodina obnovy utlačovaných národností v Evropě i jinde, pak Francie pomůže, ale zároveň se zdůrazňovalo, že nová Francie nebude opakovat rok 1792.

Uvedli jsme již, jak hodnotil Lamartinův manifest anglický ministr zahraničních věcí lord Palmerston. Denní tisk v Německu komentoval francouzské prohlášení: „Pan Lamartine chce mír!"[9] Takže právem se shodují soudobí historikové v názoru, že *cílem Lamartinova „Manifestu" ze 4. března 1848 bylo „uklidnit cizinu" a dát sousedům na vědomí, že Francie nehodlá zahájit nějaké revoluční války.*[10] Prozatímní vláda sice vyměnila některé své vyslance v sousedních zemích, ale přitom Lamartine poslal např. do Berlína ligitimistu hraběte Circoura, do Londýna generála Opeca, do Říma vévodu d'Arcoura, do Vídně profesionálního diplomata staré školy Lacoura.[11]

Překvapuje proto, že württemberský vyslanec v Paříži pochopil obsah Lamartinova veřejného prohlášení o francouzské zahraniční politice jako potvrzení svého přesvědčení, že válka je nevyhnutelná a že se Francie pokusí vměšovat do vnitřních záležitostí v Německu. Téhož mínění byl i ruský vyslanec v Berlíně, který již koncem února 1848 hlásil do Petrohradu, že začíná válka zásad, že nyní stojí proti sobě monarchie a republika a že národy budou bojovat o svou existenci.[12]

Naproti tomu francouzským revolučním demokratům a také Polákům žijícím v Paříži se jevil Lamartinův projev málo účinný zejména v polské otázce. Vystoupení „Polské demokratické společnosti" pro revoluci ve

---

[9] Breslauer Zeitung, N° 59, 10. 3. 1848, s. 576.
[10] E. Birke, Frankreich und Ostmitterleuropa, 122.
[11] Revoljucii, I, 798.
[12] Valentin, c. d., I, 413—415.

Francii a všeobecné propolské nálady Pařížanů a jiných Francouzů nutily Lamartina, aby v novém oběžníku francouzským vyslancům v Berlíně, Vídni, Petrohradu vysvětlil přesněji politiku své vlády v „polské otázce": Francouzská vláda považuje za svou povinnost napomáhat k obnově Polska, jak to ostatně vyplývá ze smluv z roku 1815! Francie se zkrátka pokoušela udělat na jaře 1848 jen tolik, aby nemusila a nemohla kvůli Polákům vzniknout válka.[13]

K tomu je třeba dodat, že Francie nebyla tehdy na jaře 1848 zcela izolovaná v aktivitě ve vztahu k „polské otázce". Pruský ministr zahraničí baron H. Arnim hned po svém jmenování 21. března 1848 předložil své vládě program společného postupu Pruska, Francie nebo i Anglie při eventuální obnově Polska proti Rusku anebo i proti Rakousku (s cílem zajistit Prusku vedení ve sjednocovacím díle v Německu!). Tento — jak se brzy ukázalo — „fantastický plán" byl nakonec odmítnut především pruskou dvorní kamarilou, ale vyhýbavý postoj Lamartinův k této Arnimově nabídce a především k jeho žádosti, aby Francie dala najevo své smýšlení proti Rusku popřípadě i námořní demonstrací ve východní části Baltického moře (to Lamartine zásadně odmítl), svědčí o tom, že francouzská buržoazie zásadně nechtěla vést žádnou „revoluční válku" ani proti Rusku.[14]

V Petrohradě Lamartinovu „Manifestu" nevěřili a carovo okolí prožívalo celou druhou polovinu března ve značné nejistotě. Na začátku dubna 1848 se však situace pro Rusko začala zlepšovat. *Nová rakouská vláda (Kolowratova) převzala od Metternicha cíle zahraniční politiky a dala ruskému caru vědět, že „nastalé změny (po 13. březnu 1848 ve Vídni) nezmění ani zásady spojenectví, ani jejich důsledky"*. Na tuto zprávu odpověděl Nesselrode ujištěním, že ruský car má zájem o jednotu habsburské monarchie a o posílení rakousko-ruské aliance jako „hráze proti revoluci". Sám car pak osobně sdělil F. Thun-Hohensteinovi své rozhodnutí neohrozit ničím celistvost habsburské monarchie, zejména slíbil, že nebude využívat rusofilství nebo všeslovanství rakouských Slovanů.[15]

Pomoc při budování hráze proti revoluci hledal Mikuláš I. nadále i v Londýně. Dne 3. dubna se obrátil osobním dopisem na královnu Viktorii, jíž nabízel spojenectví pro záchranu společenského řádu v Evropě.[16] Anglická vláda však ani tentokrát nabídku nepřijala: měla dostatek vlastních sil k potlačení chartistů i pokusů Irů o povstání.

Za této situace nemohl ruský car pohrdnout nabídkou, kterou dostal naprosto nečekaně z Francie. Dne 6. dubna si ruský vyslanec Kiselev (který neměl možnost splnit rozkaz z Petrohradu a opustit Paříž, takže

---

[13] Birke, c.d., 123—124.
[14] Tamtéž, 126. Revoljucii, I, 809—810.
[15] Podrobně Polišenský, c.d., 110—112.
[16] Dějiny diplomacie, I, Praha 1950, 302.

setrval na svém místě) vyžádal slyšení u ministra Lamartina, aby mu sdělil obsah ruské nóty z 15. března. Kiselev však vypustil z Nesselrodovy depeše výhrůžky o tom, že Rusko půjde eventuálně na pomoc Rakousku a Prusku. Lamartine ujistil Kiseleva, že *francouzská vláda vůbec nemá v úmyslu materiálně podpořit Poláky proti Rusku, naopak naznačil možnost navázání „přirozeného" spojenectví Francie a Ruska,* což by jistě bylo ve prospěch obou zemí. Přitom se Lamartine vyjádřil pochlebně o „moudrosti a moci ruského panovníka".[17]

Ke spojenectví Francie s Ruskem nedošlo, ale Lamartinův vzkaz přece jen ovlivnil ruskou diplomacii natolik, že nevraživost Ruska vůči republikánské Francii se zmírnila. Podle Nesselrodovy instrukce z 18. dubna 1848 měl Kiselev zůstat v Paříži a postupovat vůči francouzské vládě z hlediska té skutečnosti, že Rakousko je rozdrobeno a oslabeno a že místo starého partikulárního Německého spolku vzniká či může vzniknout sjednocené a demokratické Německo, což může způsobit Rusku (anebo i Francii!) potíže. Francouzský tlak proti sousedům (proti Německu!) může být důležitou protiváhou proti případným nepřátelským záměrům sousedů ruské říše.[18]

Lamartinovo stanovisko ze začátku dubna 1848 vyjadřovalo *smýšlení většiny členů prozatímní francouzské vlády: buržoazní republikáni pomýšleli na brzké ukončení revolučních nálad doma, a proto usilovali o „normalizaci" poměrů i jinde v Evropě.* Toto své smýšlení dávali představitelé francouzské vlády najevo i Polákům. A Poláci se brzy přesvědčili o tom, že Lamartine nemyslil své projevy pro zahraničí jako nějaký taktický manévr, ale skutečnou směrnici zahraniční politiky své vlády.

Tato *směrnice o „normalizaci" poměrů v Evropě měla platit i ve vztahu Francie k Rakousku.* Konstituční a možná i decentralizované Rakousko na čele s habsburskou dynastií se jevilo francouzské buržoazii poměrně výhodným řešením poměrů ve střední Evropě. Proto nebyly přijímány odstředivé snahy proti Vídni s nějakými sympatiemi a nevzniklo žádné nadšení z přicházejících zpráv, naznačujících možnost rozkladu habsburské říše. Jak vyplývá ze zpráv francouzského vyslanectví ve Vídni, považovali zástupci francouzské republiky v Rakousku za žádoucí zachování dunajské říše.[19]

Podobné stanovisko vůči Polákům, Rusku a Rakousku vyjádřila na jaře 1848 také anglická vláda. Podle směrnice lorda Palmerstona anglickému vyslanci v Berlíně z 6. dubna 1848 měl se představitel Velké Británie zdržet jakýchkoliv výroků, které by mohly být považovány za agresívní vůči Rusku anebo které by mohly podněcovat Poláky k povstání proti

---

[17] Revoljucii, I, 805. Birke, 131, cituje starší studii M. N. Pokrovského, Lamartine, Cavaignac und Nikolaus I., in Historische Aufsätze, Wien—Berlin 1928, 107—108.
[18] Revoljucii, I, 805—806. Birke, 132.
[19] Birke, 140—145.

Rusku. Zároveň však přikazoval Palmerston svému zástupci v Petrohradě, aby doporučil carovi dát Polákům (v Kongresovce) samosprávu a tak zabránit nebezpečí, že vzniknou konflikty. Po porážce Poláků na Poznaňsku vyjádřil se lord Russel, že „nyní nelze vůbec nic dělat ani v Polsku, ani pro Polsko".[20] Bezúspěšně sondovali půdu v Anglii také Maďaři již v květnu 1848. Snad jen ve vztahu k Italům nemohla anglická vláda zaujmout oficiálně prorakouské stanovisko. Anglii by přišlo vhod případné rozšíření Sardinského království (Piemontu) o Lombardsko, ale žádnou pomoc nechtěla Italům poskytnout. Anglická vláda přijala nabídku Vídně na zprostředkování v italsko-rakouské válce, ale úlohu prostředkovatele chápala nezúčastněně. V kritických chvílích, jež vznikly pro habsburskou říši na jaře a znovu na podzim 1848 (zahájení války s Maďary) zaujímala anglická vláda stanovisko, jehož podstatu objasnil dodatečně (v červenci 1849) Palmerston takto: Rakousko leží ve středu Evropy... Politická nezávislost a svoboda Evropy spočívají... na zachování a neporušitelnosti Rakouska jako evropské velmoci.[21]

V květnu 1848 se pokusil pařížský lid změnit vývoj ve Francii a vynutit si i revoluční zaměření francouzské zahraniční politiky. Pod dojmem demonstrací z 15. května vydal parlament provolání ve prospěch Polska, Itálie a demokratického Německa, ale vláda, která tehdy odvrátila pokus o nastolení nové a revoluční moci, dala uvěznit Barbése, Albrechta, Raspaila, Sobriera, Blanquiho i jiné. Definitivně se francouzská pravicová buržoazie vypořádala s radikálními demokraty a se skutečnými revolucionáři po dělnických demonstracích, které ve dnech 22.—26. června 1848 přerostly v boje na barikádách pařížských ulic.

Mezi těmi, kdo blahopřáli generálu Cavaignacovi k vítězství nad pařížským proletariátem, byl sám car Mikuláš. Po 28. červnu, kdy se dosavadní ministr vojenství generál Cavaignac stal hlavou „výkonné moci" ve Francouzské republice, zbavila se vláda rázně všech odpůrců i kritiků své vnitřní i zahraniční politiky: dala zatknout a uvěznit na 25 000 osob, rozehnala revoluční kluby a na periodický tisk uvalila vysokou kauci.

Na jedné barikádě v dělnickém předměstí Paříže, v Saint Antoine, *bylo tehdy v červnových bojích napsáno* mimo jiné také toto heslo: *„Uvrhnou-li Paříž do okovů, pak bude zotročena celá Evropa!"*[22] V tomto hesle se snad odráží trochu francouzské revoluční domýšlivosti, ale v zásadě vyjadřovala citovaná věta celoevropské důsledky porážky hnutí pařížské-

---

[20] Revoljucii, I, 809.

[21] H. Hantsch, Die Geschichte Österreichs 1648—1918, Graz 1968, 321. Britská vláda byla informována o vývoji události v rakouské říši prostřednictvím svého vyslanectví ve Vídni (vyslancem Johnem Ponsonbym), resp. důvěrníky (Blackwellem) z Uher. Korespondencija o dogadajima u Ugarskoj 1847—1849, Starine XXXVI, 1918. Cituji podle J. Šidak, Studije iz hrvatske povijesti za revolucije 1848—1849, Zagreb 1979, 19—20, 28, 83, 116 aj.

[22] Dějiny světa, 6, Praha 1964, 338.

ho proletariátu nejen z hlediska dělnické třídy v jiných zemích, ale také z hlediska osvobozeneckého boje sousedních národů proti nadvládě pruské, rakouské či ruské. Výsledek čtyřdenních bojů v pařížských ulicích ukázal evropské reakci, jaký význam má a jak je v podstatě spolehlivá armáda jako rozhodující činitel kontrarevoluce. Vítězství pařížské buržoazie nad dělníky nadchlo všechny představitele evropské reakce. Povzbudilo především ruského cara, aby zahájil zamýšlenou vojenskou intervenci v Moldavsku. Ruský car tak chtěl předejít zásahu tureckého sultána a navíc se chtěl přiblížit k hranicím Uherska, kde hnutí za odtržení od Vídně nabíralo od léta 1848 na síle.

Opíraje se o svá vojska na rusko-rakouských hranicích, která byla rozestavena tak, že mohla okamžitě nastoupit směrem na Krakov, Lvov a Černovice, vykonával ruský car nátlak na Habsburky, dávaje jim jasně najevo, že nejen nedovolí žádné povstalecké hnutí Poláků v Haliči, ale poskytne Vídni i pomoc proti odbojným Uhrám-Maďarům. Opíraje se o další vojenské posádky podél rusko-pruské hranice, připravoval se ruský car k rozdrcení eventuálního povstání poznaňských a velkopolských Poláků a zároveň tak zesílil tlak na svého švagra Fridricha Viléma IV. i na představitele sjednocujícího se Německa: jim dal najevo, že Němci se nebudou smět sjednocovat přes hranice z roku 1815 a že nesmí být ohrožen „klid jiných států".[23]

Změna ve Francii po červnových bouřích a vzrůst zahraničně politické aktivity carského Ruska znamenaly velké posílení pro kontrarevoluční živly ve všech evropských zemích. Nyní se stalo jasné, že Francie nebude a nechce být nepřítelem Ruska. Navíc dala francouzská vláda na vědomí, že otázku Poznaňska (otázku Poláků v Knížectví poznaňském) považuje za druhořadou a že se nebude vměšovat do války rakousko-italské ve prospěch Italů.

Sardinské království sice prohrálo svou válku s Rakouskem v červenci-srpnu 1848 především vlastní vinou, ale přece jen zahraniční politika Francie i Anglie k této porážce částečně přispěla. Právem proto odsuzovali evropští demokraté jak anglickou, tak zejména francouzskou diplomacii za její vztah k Itálii: „V italské otázce by se francouzská »počestná« republika dokonale zostudila, kdyby nebyla už od osudného června (1848) vší ostudě zvyklá."[24]

Zatímco Polákům, Rumunům a Italům bylo nepříznivé stanovisko Anglie a Francie vůči jejich národně osvobozeneckému hnutí zjevné nejpozději od konce června a v průběhu července 1848, představitelé celoněmeckého Národního shromáždění ve Frankfurtu nad Mohanem připravovali právě v létě 1848 zahraničně politické zastoupení své „německé říše" ve Francii, Anglii a jinde s představou, že jejich vyslanci tam budou uvítáni s pocta-

---

[23] „Ruská nóta", NRZ, 3. 8. 1848, MES, 5, 325—327.
[24] MES, 5, 474.

mi anebo i se sympatiemi. Ve skutečnosti však *daly vlády Francie, Ruska, Švédska a nakonec i Anglie najevo vznikajícímu „Německu", že podporují protivníky sjednocení všech Němců:* postavily se za Dánsko proti Prusku, za Holandsko (Limburk) a vlastně i za Rakousko proti Frankfurtu. Sjednocení 40 miliónů Němců nebo dokonce 70 miliónů obyvatel německých států a Rakouska vyvolávalo obavy nejen v Rusku, ale také ve Francii: Francouze dráždila možnost rozvíření otázky Alsaska a Lotrinska. Pokud jde o vztah Anglie ke sjednocovacímu hnutí Němců, tam sice byly v některých kruzích občas vysloveny příznivé názory ve prospěch Německa, ale projevů sympatií rozhodně nebylo více než hlasů proti sjednocení. V Londýně nevznikla nutnost vystupovat oficiálně proti snahám německého Národního shromáždění ve Frankfurtu, a to svádělo některé Němce k dojmu, že Anglie zachová vůči Německu „přátelství". Ve skutečnosti byla anglická vláda v nejdůležitější otázce sjednocení Německa, totiž v „rakouské otázce", zásadně pro celistvost rakouské říše a tudíž proti „velkému Německu".

Postoj Anglie a Francie vůči Rakousku předurčil i vztah vlád obou západoevropských velmocí k „uherské", resp. k maďarské otázce na podzim 1848 a hlavně na jaře 1849. Totéž platí i o vztahu Anglie a zejména Francie k „italské otázce". Od konzervativní a kontrarevoluční aristokracie a velkoburžoazie v Anglii a ve Francii nebylo možné očekávat, že budou mít porozumění pro národně osvobozovací a sjednocovací hnutí ve střední, jihovýchodní a jižní Evropě. Vlády Anglie a Francie neučinily nic, co by mohlo zabránit ruské intervenci v Uhrách. Francouzská vláda se koncem dubna 1849 připojila k Rakousku, Španělsku a Neapolsku v intervenčním tažení proti vládě Římské republiky ve prospěch reakční světské vlády papeže Pia IX.

*

Ze stručného přehledu zahraniční politiky velmocí je snad zřejmé, že *revoluce 1848 měla svého hlavního protivníka sice především v Rusku, ale vlády Francie a Anglie buď vědomě nepodpořily úsilí o změny v Evropě, nebo dokonce samy přispěly k porážce jednotlivých revolučních či osvobozeneckých hnutí. Postoje Anglie a Francie však nejsou hlavní příčinou neúspěchu a porážky buržoazní revoluce.* Nezkušenost, neschopnost a *přímá zrada představitelů buržoazie ve vládách Pruska, Rakouska, Sardinie a nakonec i ve Francii* způsobily, že mezinárodní izolace ruského carismu trvala na jaře 1848 jen krátkou dobu a že staré společenské třídy v Rakousku a Prusku mohly pokračovat v politice spojenectví s Ruskem proti revoluci. Obnovu „svatoalianského" komplotu podněcoval a usměrňoval v Londýně Metternich — tento „pavouk křižák Svaté aliance", který okamžitě po svém příchodu do londýnského azylu začal spřádat

„sítě" a „pomaloučku" je „rozprostíral, aby do ní polapil národy postavší k boji za svobodu".[25]

I když Anglie a Francie nevytvořily s Rakouskem nebo dokonce s Ruskem žádný oficiální blok proti revoluci a dokonce ještě v druhé polovině roku 1848 a na jaře 1849 učinily několik protiruských a protirakouských gest a nezakazovaly protiruské a protirakouské projevy v některých liberálních či opozičních časopisech, *objektivně a subjektivně* (Francie ve vztahu k Římské republice na jaře 1849) *napomohly vlády těchto dvou zemí k porážce revoluce 1848—1849 tím, že udržely v Evropě kontrarevoluční status quo.*

4. Idea revoluční spolupráce národů v letech 1848—1849

Ještě dříve, než se v Evropě přesně vědělo, jaká hesla a jaký program vyhlásila Únorová revoluce, očekávali demokraté sousedních států a dalších národů, že nová revoluce ve Francii z 22.—25. února 1848 se stane skutečným začátkem „evropského hnutí", dá „příklad všem národům" a že jejím „posláním" bude „upevňovat svazky s ostatními národy".[1] Bedřich Engels, který spolu s Karlem Marxem žil tehdy koncem února a začátkem března 1848 v Bruselu a který za svého předchozího pobytu v Paříži poznal, že hnací nebo i hlavní silou revoluce budou zřejmě „pařížští dělníci", vzdával jim již 26. února „slávu a čest" za to, že „dali celému světu náraz, který po řadě pocítí všechny země, neboť vítězství republiky ve Francii je vítězstvím demokracie v celé Evropě".[2]

Vyhlašujíce v období svého revolučního povstání proti monarchii a po nastolení republiky hesla o „všesvětovém bratrství" (fourrierovec Considérant), *žádali francouzští revoluční demokraté, resp. socialisté-komunisté* (kteří již před únorem 1848 hlásali mezinárodní solidaritu všech států-národů), *aby revoluční Francie napomohla uskutečnit „bratrství národů" přímou podporou revolučních sil sousedních i dalších národů.*[3]

Tyto návrhy vítali s nadšením příslušníci politické emigrace ve Francii, kteří mohli nyní po 25. únoru využít plné svobody shromažďovací a projevu. Velmi četní Němci, Poláci, Italové, Španělé, Irové, Švýcaři a také Maďaři a Rumuni měli již před únorem 1848 v Paříži vlastní kluby nebo

---

[25] MES, 6, 334.

[1] Poselství bruselského „Demokratického sdružení" adresované „Občanům, členům prozatímní vlády Francouzské republiky" z 28. 2. 1848 bylo podepsáno i Karlem Marxem jako místopředsedou spolku. MES, 4, 530—531. V březnu 1848 se podobně vyslovovali mnozí lidé i v Německu o tom, že „únorové dny v Paříži" se staly „začátkem hnutí národů", které bude nutně „pokračovat ve všech evropských státech". K. Obermann, Die ungarische Revolution von 1848—1849 und die demokratische Bewegung in Deutschland, Budapest 1971, 11 ad.

[2] MES, 4, 501.

[3] Revoljucii 1848—1849, I, 171—172, 210.

čtenářské spolky, které mohly nyní rozvíjet i legálně politickou aktivitu. Příslušníci jmenovaných národů se stávali členy i francouzských demokratických a revolučních klubů: „Společnosti pro lidská práva", „Klubu revoluce", „Ústřední republikánské společnosti" apod. Nadšení a revolučně smýšlející příslušníci zahraničních kolonií vyjadřovali již koncem února a v průběhu března francouzské prozatímní vládě a všemu lidu Francie na schůzích svých spolků a také v průvodech pařížskými ulicemi své díky za „vítězství svobody", v níž spatřovali začátek cesty k utvoření „evropské republiky".[4]

V řadách liberální a demokratické emigrace v Paříži byli zastoupeni i Rusové. Nejznámější z nich, Michal Bakunin, vyhoštěný z Francie Quizotovou vládou koncem roku 1847 za revoluční projevy ve prospěch Polska a proti ruskému carismu, se brzy po vyhlášení republiky vrátil do Francie a uveřejnil v demokratické „Réforme" dopis v podobě manifestu, pozdravujícího revoluční Francii a její program osvobození Itálie, Polska, Belgie, Německa a jiných a zároveň vyhlašujícího válku carismu.[5]

Zprávy o revoluci ve Francii a o vyhlášení republiky měly okamžitý ohlas nejdříve v sousedních státech, v Belgii a v zemích Německého spolku, pak v Rakousku, v Itálii a také na Balkáně. Z Anglie přijela do Paříže i delegace známé společnosti „Bratrských demokratů", chartisté G. J. Harney a E. Ch. Jones, pozdravit prozatímní francouzskou vládu a blahopřát pařížskému lidu k jeho vítězství nad monarchií.[6]

Všude — v Belgii, Německu, Itálii, Rakousku, Uhrách — byly zprávy o revoluci ve Francii přijímány jako začátek „bratrství národů". Následující průběh revoluce — její vítězství v západních zemích Německa a v Rakousku — prohluboval tuto víru. Např. v Berlíně došlo dne 19. března 1848 k velkému projevu sympatií pro Poláky: jejich propuštění z vězení (za pokus o povstání v roce 1846 na Poznaňsku) se stalo na krátkou dobu doslova symbolem tohoto bratrství národů.[7] Obyvatelé Vídně zdravili nadšeně koncem března a začátkem dubna delegace Maďarů, Poláků a Čechů — a projevovali i sympatie k Italům, ačkoli bylo Rakousko již ve válce s Itálií (s Královstvím Sardinským a dalšími italskými státy).[8] Tyto projevy „smiřování" národů v ulicích Paříže, Berlína, Vídně a Pešti z března a začátku dubna 1848 potvrzovaly reálnost obsahu zdravice bruselského „Demokratického sdružení",[9] které se ihned po prvních zprávách o revoluci ve Francii nadšeně hlásilo k ideji „aliance národů", k níž „po-

---

[4] Tamtéž, 207. Birke, c.d., 121.
[5] J. Pfitzner, Bakuninstudien, Praha 1932, 39—41.
[6] Podle Revoljucii, II, 279 ad. V. E, Kunina, Čartizm v 1848 g. — in Čartizm, sbornik statěj, Moskva 1961.
[7] Valentin, c.d., I, 408.
[8] Revoljucii, 275—276. Valentin, 408.
[9] Viz pozn. 1.

ložila základy francouzská revoluce" a o níž „tak prorocky zpíval nestřídavě konat v Londýně, Paříži, Berlíně, Vídni, Miláně a jinde.[13]

Tato *idea „aliance národů"* byla v některých vrstvách společnosti západoevropských států pochopena — v závislosti na úrovni politického uvědomění autorů či stoupenců této ideje — jako spolek národů či států, a to *v podobě „spojených států evropských"*. Tak o tom psal koncem března, když již zvítězila protifeudální revoluce také v Německu a Rakousku, provládní francouzský list „Moniteur". Redakce tohoto francouzského vládního deníku tehdy očekávala brzký vznik „Svatého svazu národů" a vytvoření „spojených států evropských".[11]

Nadšeným stoupencem ideje „sbratřování národů" a uspořádání Evropy jako „svazu národů" byl, přesněji řečeno nadále i v roce 1848 zůstal Giuseppe Mazzini. Hned po svém návratu z londýnské emigrace do rodné Itálie v dubnu 1848 začal Mazzini propagovat v prvních číslech milánského časopisu „Italia del' Popolo" mimo jiné právě ideu „sdružení všech národů". Mazzini vyzýval všechny „chrabré muže všech národů v Evropě i v Americe", aby si podali ruce ke stálé pospolité práci „za svatou věc svobody a pokroku lidstva".[12]

Také v Anglii — a to bylo překvapení — zahájil v první polovině března publicista C. Mackay (původem Skot) propagandu za zřízení těchto „spojených států evropských". Ještě před povstáním ve Vídni a v Berlíně psal Mackay v nově založeném deníku „The London Telegraph" o tom, že „celá Evropa se probouzí" a znehodnocuje smlouvy vídeňského kongresu z roku 1815 na „cáry papíru". Další chod událostí v Rakousku, Německu a Itálii pobízel Mackaye k tvrzení, že Evropa spěje k uskutečnění bratrské spolupráce všech „kulturních národů", tj. Němců, Francouzů, Angličanů a Italů. Pozoruje, jak mizí despotismus a feudalismus, jak vzniká sjednocené Německo a jednotná Itálie, že samostatnost chtějí Uhry, Polsko a „Slované", a vysloviv domněnku, že Rakousko se možná stane republikou, domníval se Mackay, že to vše usnadní vybudování spojených států evropských „na křesťanskodemokratických zásadách svobody, rovnosti a bratrství". Umírněný liberál Mackay si představoval, že členy tohoto „svazu států ke vzájemné podpoře a ochraně" se stanou konstitučně monarchická a „odhodlaná" Velká Británie, republikánskodemokratická či „revoluční" Francie, sjednocující se nebo již „svobodná Itálie", obrozené a mocné Prusko nebo přímo „jednotné Německo", dále obnovené Polsko a také obrozené a konstituční Rakousko jako „federace svých národů". Mackay dokonce nevylučoval možnost „převratu v Rusku". Příští „Spojené státy evropské" určitě zajistí trvalý mír a vyřeší

---

[10] P. J. de Béranger (1780—1857), autor četných sbírek písní oslavujících Velkou francouzskou buržoazní revoluci.

[11] Revoljucii, I, 796.

[12] K. Tůma, Bojovníci za svobodu, Praha 1901, 53.

všechny mezinárodní otázky, které projednají kongresy, jež se mohou střídavě konat v Londýně, Paříži, Berlíně, Vídni, Miláně a jinde.[13]

Zatímco liberálové pařížského „Moniteuru" nebo Angličan Mackay a později i organizátoři Slovanského sjezdu si představovali utvoření příštího „evropského spolku *států*" jako jednání na „evropském kongrese" nebo dokonce jen diplomatickým jednáním mezi vládami států, měli němečtí radikální demokraté J. Fröbel, F. Freiligrath a jiní na mysli podobně jako Mazzini utvoření nějaké „pospolité organizace svobodných *národů* Evropy", která „jedině umožní i vyřešení sociálních problémů".[14]

Revoluční obsah idejí „aliance národů" přikládali francouzští revoluční demokraté, kteří chtěli tuto alianci uskutečnit tím, že nutili francouzskou prozatímní vládu brzy po 25. únoru 1848, aby poskytla materiální nebo i vojenskou pomoc polským, německým, italským, belgickým a irským emigrantským skupinám. Z řad politické emigrace ve Francii se vskutku formovaly v březnu 1848 „legie", které se měly stát podle možností jádrem a začátkem osvobozeneckého a protiabsolutistického boje v jednotlivých sousedních i dalších státech za nastolení republiky a za spojení revoluce v celé Evropě. Nejpočetnější ozbrojené skupiny zorganizovali Němci a Poláci, dále Belgičané i Italové. Francouzská prozatímní vláda poskytla těmto politickým emigrantům zvláštní příplatek na cestu a ubytování směrem k hranicím.[15]

Zatímco francouzská vláda poskytovala zahraničním emigrantům podporu především proto, aby se zbavila nepohodlných revolučních cizinců, francouzští revoluční demokraté viděli v těchto ozbrojujících se skupinách politické emigrace zárodek očekávané revoluční války proti spojeným silám evropských reakčních monarchií. Zahájení takové války revoluční Francie a pak celé revoluční západní Evropy ve prospěch revolučního hnutí jinde v Evropě — za obnovu Polska, za sjednocení a vytvoření demokratického Německa, za sjednocení a osvobození Italů — hlásala zejména skupina revolučních komunistů kolem Th. Dézamyho. *Revoluční válka proti představitelům „starého pořádku" — to měla být „zahraniční politika" francouzské a celoevropské revoluční levice.* Návodem k takovému zahájení revoluční války čili „revolučnímu vměšování" ve prospěch demokratických sil sousedních i dalších evropských národů byly zkušenosti jakobínů z let 1792—1793, kdy válka revoluční Francie proti kontrarevoluční evropské koalici podnítila rozvoj revoluce v samé Francii. Ideu „revolučního vměšování" zastávali ve francouzské revoluční vládě zpočátku Ledru-Rollin a Luis Blanc. Aktivní propagandu ozbrojené pomoci

---

[13] A. Ernstberger, Charles Mackay und die Idee der Vereinigten Staaten von Europa, Historische Zeitschrift, 1932, Bd. 146, 286 ad.

[14] Valentin, II, 101.

[15] Birke, 115. MES, 5, 413—416, dále sv. 20, 249—250.

bojujícím národům za svobodu a nezávislost prováděl i „Klub osvobození národů".[16]

Idea revoluční války proti evropské reakci — a tato válka musila mít podobu války revolučního Západu proti despotickému Východu — přijímaly již od března 1848 demokratické kruhy jednotlivých německých států. Možnost války „Západu" proti „Východu" (proti Rusku) byla projednávána na různých lidových shromážděních již v březnu a dubnu 1848 a stala se i „nejoblíbenějším tématem" politických rozhovorů v kruzích „šosáckých štamgastů" mnoha pivnic a kaváren.[17] Nálada značné části společnosti jednotlivých německých států pro účast Německa ve válce Západu proti Rusku nabývala na jaře 1848 takových rozměrů, že ruský vyslanec u bavorské vlády v Mnichově se chystal opustit město. Manifestace Berlíňanů z 19. března na počest propuštěných Poláků Mierosławského, Libelta a dalších, kteří byli vězněni v Berlíně za pokus o povstání poznaňských Poláků v roce 1846 (v souvislosti s povstáním v Krakově), stala se překvapujícím svědectvím nálad pro prusko (německo)-polský postup proti carskému Rusku. Ideu války proti carismu vyhlásil již Předparlament, přijímaly ji četné kluby a noviny apod. Stížnost ruské vlády z července 1848 na protiruské nálady v Německu na jaře 1848 i později byla vskutku oprávněná.[18]

Zahájení války Západu proti Rusku propagovali především polští emigranti ve Francii. Představitelé polské politické emigrace přijížděli už koncem března 1848 na Poznaňsko a do Haliče s cílem připravovat či podněcovat tyto nálady pro zahájení povstání a války proti carskému Rusku v jednotlivých záborech a za pomoci evropských států-národů.[19]

Protiruské averze byly velmi silné i v Uhrách. Však také politické kruhy polské emigrace počítaly s tím, že Uhři-Maďaři se stanou jejich spojenci v zápase o osvobození a sjednocení proti Rusku (a proti Rakousku). Maďarští liberálové však nechtěli „tříštit síly": hlavní zájem a síly soustřeďovali na osamostatnění a udržení celistvosti Uher.

Naděje demokratických sil ve Francii a jinde, že dojde brzy k zahájení nějaké války proti despotickému Rusku a že snad budou v průběhu této války a po jejím vítězství osvobozeni i Poláci nebo že se dostane svobody i dalším, kteří revoluci a revoluční válku podpoří, zůstávaly nadále po

---

[16] Revoljucii, I, 796 ad. Ledru-Rollin, který se jako člen francouzské vlády „dál svést Lamartinovými frázemi o sebeobětování a vstoupil do výkonné moci", čímž „rozštěpil a oslabil revoluční stranu... a zavinil nezdar květnového a červnového povstání (1848)", se později (31. 3. 1849) přiznal: „Nejednal jsem správně, to musím uznat; prozatímní vláda měla poslat své vojáky na hranice ne dobývat, ale chránit utlačované bratry, a teď by už nebylo v Evropě jediného despoty." Engels, Francouzská dělnická třída, MES, 569. Týž, Zahraniční politika francouzské republiky, MES, 6, 397.

[17] Valentin, I, 544 ad.

[18] Tamtéž, I, 499 ad. MES, 5, 321.

[19] St. Kieniewicz, Galicja w latach 1846—1848, in Wiosna ludów na ziemiach polskich, Warszawa 1948, 296 ad.

dubnu a květnu jen nadějemi: *pruští, německorakouští a uherští liberálové viděli hlavní nebezpečí především v domácím „panslavismu“* (v hnutí domácích Slovanů), *kdežto válka s Ruskem se jim zdála rizikem a povzbuzením revoluce.* Velkým zklamáním demokratických sil v Evropě byla pak zahraniční politika Velké Británie a zejména Francie, jejíž prozatímní vláda a pak nová „komise výkonné moci“ zaujala vůči Rusku a také vůči Rakousku „neutrální“ postoj.[20]

Francouzská maloburžoazně demokratická a socialistická nebo revolučně komunistická opozice kritizovala ve svých klubech a nakonec i v parlamentě koncem dubna a znovu v květnu vládu za to, že „zapomněla na zájmy německých, polských, italských a belgických revolucionářů“.[21] Velká diskuse se rozvinula v Ústavodárném shromáždění dne 15. května o „polské otázce“. Toho dne se konala v Paříži velká demonstrace na podporu návrhu skupiny poslanců, aby Francie pomohla polskému osvobozeneckému hnutí. Demonstranti nesli v průvodech nejen polské, ale i italské, irské a další vlajky. Raspail pak jménem „Klubu přátel lidu“ odevzdal předsednictvu Ústavodárného shromáždění petici, v níž se prohlašovalo, že *„svoboda Francie nebude zabezpečena do té doby, dokud v Evropě zůstane byť i jen jeden podmaněný národ“.* Opozice vyzvala vládu, aby okamžitě prohlásila, že Francie považuje věc Poláků za svou vlastní záležitost a že bude usilovat o obnovu polské samostatnosti. Revoluční levice tehdy žádala, aby Francie poslala na pomoc povstaleckým Polákům (na Poznaňsku) své armády i tehdy, odmítnou-li evropské státy uskutečnit samostatný polský stát. Blanqui pak přímo požádal jménem francouzského lidu, aby francouzská vláda pomáhala obnovit polský stát v hranicích z roku 1772. Podobně i Barbés navrhoval, aby Ústavodárné shromáždění přijalo usnesení o odeslání vojska na pomoc polským povstalcům na Poznaňsku.[22] Ještě dne 24. května adresovalo Národní shromáždění vládě výzvu, v níž se žádalo, aby se francouzská zahraniční politika řídila těmito zásadami: „Pacte fraternal avec l' Allemagne! Reconstution de la Pologne indépendante et libre! Affranchissement del' Italie!“[23]

Svou podporou Itálii a demokratickému Německu projevila levice ve Francii zároveň svůj odpor proti Rakousku. Tento protirakouský (protihabsburský) postoj vyjadřovali francouzští demokraté již ve 30. a 40. letech, kdy považovali habsburskou monarchii vedle carského Ruska za hlavní sloup Svaté aliance.

Nepřátelskou propagandu proti Rakousku rozvíjeli dávno před březnem 1848 mnozí Italové, Poláci, Švýcaři, Němci a Maďaři. *Nejdůslednější pro-*

---

[20] Birke, 122.
[21] Revoljucii, I, 521.
[22] Tamtéž, 523—524.
[23] Tamtéž, 525. Birke, 134.

tirakouské averze v předvečer revolučního roku 1848 vyjádřil B. Engels v článcích „Začátek konce Rakouska", „Tři nové konstituce" a „Několik slov (italskému) listu Riforma" z ledna a února 1848. V těchto článcích si Engels přál za sebe a za všechny Němce „rozmetání Rakouska", aby tak byly odstraněny „překážky, jež stojí v cestě osvobození Slovanů a Italů".[24]

Program německých demokratických skupin z jara 1848 — program sjednocení německého národa buď v nějaké federaci zemí anebo v jednotné německé republice — byl pochopitelně vědomě nebo objektivně namířen i proti další existenci rakouské říše. Ale ve frankfurtském Předparlamentu a pak v celonárodním německém shromáždění získali většinu stoupenci buržoazně monarchické podoby spojování států Německého spolku: a ti usilovali o sjednocení Německa nejen na základě dohody se „všemi německými kmeny", ale také i s „jejich vládami" či dynastiemi. Koncem června 1848 byl dokonce zvolen „správcem" příští „německé říše" právě habsburský arcivévoda Jan.[25]

Zjevným a hlavním nepřítelem habsburské monarchie byli Italové: nejen Mazzini, ale i „albertisté", stoupenci vedoucí úlohy piemontského (sardinského) krále Karla Alberta" v příští sjednocené Itálii. Povstání lidu Lombardie a Benátska a potom následující válka Sardinského království i některých dalších italských států proti Rakousku znamenala obrovské nebezpečí pro další trvání rakouské říše.[26] Budiž okamžitě podotknuto, že toto nebezpečí netrvalo dlouho.

Na jaře 1848 mělo metternichovské Rakousko velkého nepřítele v maďarských radikálních a liberálních kruzích, dokonce i v části stavovské společnosti. Velký ohlas měl v Evropě projev L. Kossutha z 3. března v uherském sněmu proti vídeňské „márnici" a proti morovému vzduchu" odtud vanoucímu.[27] Úsilí o osamostatnění Uher či Maďarů bylo přijímáno v západní Evropě s určitým porozuměním.

Na protihabsburské frontě na jaře 1848 se podílely i některé polské politické kruhy. Někteří Poláci z francouzské emigrace se dokonce odebrali do Itálie, aby tam válčili v řadách italské armády proti Rakousku (Mickiewiczova legie) s cílem prorazit přes poražené Rakousko na polské území.[28]

V důsledku mnoha okolností nestala se válka Itálie proti Rakousku součástí vysněné „revoluční války" Západu proti Východu. Povstání v Lombardii a Benátsku,[29] hlavně pak zahájení války Království Sardin-

---

[24] MES, 4, 479, 485, 496.
[25] Valentin, II, 87 ad. „Rakouská otázka" v celoněmeckém Národním shromáždění tvoří zvláštní problematiku, kterou jsem vysvětlil ve Slovanském přehledu 1981.
[26] G. Candeloro, Istorija sovremennoj Italii, III, Nacionalnaja revoljucija, Moskva 1962, 147 ad.
[27] Viz kap. II, 1, c.
[28] H. Batowski, Legion Mickiewicza, Kraków 1948.
[29] Viz kap. I, 2, b.

ského proti Rakousku jako by probudilo habsburskou říši k životu: německorakouská buržoazie stála v této válce za habsburskou dynastií, protože měla zájem na udržení severní Itálie v područí rakouské říše. A také část liberálních kruhů mnoha států Německého spolku chápala rakousko-italskou válku „národně", německy, a stavěla se na obranu či ve prospěch Rakouska.[30]

V důsledku nesvornosti nebo přesněji řečeno nerevolučnosti liberálních skupin v jednotlivých italských státech a také v důsledku neschopnosti velitelů vojska Sardinského království nakonec Rakousko italské armády porazilo.

Ale ani v létě 1848 nebylo ještě definitivně rozhodnuto o osudu revoluce. Demokratická, resp. socialistická opozice ve Francii pokračovala ve své činnosti i za ztížených podmínek na podzim 1848 i později. Karel Marx a Bedřich Engels vyslovovali nadále ještě koncem roku 1848 a na začátku roku 1849 naději, že ve Francii nebo přímo v Paříži přijde „období protičervnové revoluce".[31] Zkušenosti z druhé poloviny roku 1848 (porážka povstání ve Vídni koncem října 1848), nástup kontrarevoluce v Berlíně v prosinci 1848, Marxe doslova nutily, aby předpokládal, že „osvobození Evropy... je podmíněno vítězným povstáním francouzské dělnické třídy". Takové „revoluční povstání" v Paříži si Marx přál proto, aby se stalo jednou z nejvíce důležitých perspektiv evropského dění v průběhu roku 1849.[32]

Francouzští demokraté udržovali i po své porážce v červnu 1848 spojení s demokraty sousedních a dalších zemí: s Němci, Italy, Poláky, pochopitelně i s Angličany. Vlády některých německých států, zejména pak Rakouska a také Ruska se domnívaly, že toto spojení má eventuálně charakter „jakéhosi mezinárodního výboru se sídlem v Paříži", který si prý vytkl za cíl — vzhledem k šířící se reakci v Evropě — „umlčet každou národnostní nevraživost a nepřátelství, sblížit opravdové přátele lidu všech zemí i národů, odstranit předsudky a smířit protivy". Policejní zprávy se opíraly o nevěrohodné výpovědi agentů z řad emigrantů, takže nedávají spolehlivý obraz o tomto „mezinárodním výboru". Toto *mezinárodní spojení však určitě existovalo zejména prostřednictvím Poláků a přes Německo.*[33]

Revoluční hnutí ve Frankfurtu n.M. i v Bádensku v září 1848 a dělnické bouře v Berlíně v říjnu 1848, jež nabyly formy bojů na barikádách, hlavně

---

[30] Viz s. 111.
[31] MES, 6, 40 ad.
[32] Tamtéž, 175—176.
[33] H. Traub, Květnové spiknutí v Čechách r. 1849, Praha 1929, 15. Zprávy německých, rakouských a ruských úřadů z jednotlivých německých zemí nebo z Francie se opíraly o málo ověřitelné údaje agentů, takže nedávají spolehlivý obraz o tomto „mezinárodním výboru". Spojení pařížských demokratů s německými a polskými (pařížští Poláci měli vlastní spojení do Německa a do vlasti) trvalo i na podzim 1848 i na jaře 1849. Traub, 35.

pak povstání ve Vídni z 6. října 1848 — tyto nové boje byly svědectvím, že se *těžiště evropské revoluce přesunulo v druhé polovině roku 1848 do střední Evropy,* přičemž v důsledku celkového postavení Německého spolku, zaujímajícího jakési „mezipostavení" mezi vyspělejšími zeměmi západní Evropy a zaostalejšími státy na východě, a v důsledku „členství" Pruska ve Svaté alianci a jeho spojenectví s Ruskem (Rusko mělo velký vliv také v jiných státech Německého spolku), *připadala německé revoluci velká zodpovědnost v boji za prosazení buržoazní demokracie v Evropě.* Propojení „Německa" se západní částí Rakouska a dřívější rozšíření Pruska o polské území z období dělení „Polské Rzeczypospolité" rozšiřovalo hranice německé revoluce hluboko do střední a jihovýchodní Evropy. A protože na územích západních zemí — států Německého spolku žili i Poláci, Češi, Slovinci a Italové, *vznikal německé revoluci další důležitý úkol: skoncovat s dávným nebo i pokračujícím útlakem jmenovaných národů a dalších,* které ovládali Habsburkové spolu s německorakouskou vládnoucí třídou (Maďaři, Jihoslované, Slováci, Rumuni).[34]

Ale ani v Německu či v Rakousku nebylo využito všech možností k rozvinutí důsledné revoluční propagandy. Ústřední výbor německých demokratů, ustavený v červnu 1848, sice vyhlašoval utvoření „všeobecného spolku a společné organizace svobodných národů Evropy" a jeho jednotlivé spolky propagovaly (např. v časopise A. Ruga „Die Reform") myšlenku utvoření společného evropského demokratického výboru nebo vyslovovaly solidaritu demokratům francouzským, italským a polským, ale zkušenosti z postoje maloburžoazních demokratů k hnutí Poláků na Poznaňsku v dubnu až září 1848 a k pražskému povstání v červnu 1848 dávaly tušit, že spojení německé revoluce s osvobozeneckým hnutím dosud potlačovaných národů na východě a na jihu bude velmi obtížné.

Úkol spojit německou revoluci s osvobozeneckým hnutím potlačovaných a vůbec s celoevropským revolučním úsilím formulovala nejdůsledněji redakce „Die Neue Rheinische Zeitung" (dále NRZ), kterou vedli Karel Marx a Bedřich Engels. Redakce „NRZ" vedla důslednou obhajobu všech revolučních hnutí proti všem reakčním silám doma i v cizině. Vždyť podmínkou úspěchu příprav revoluce a jejího dalšího rozvíjení musila být jednota všech revolučních sil doma v Německu a jejich osvojenectví s revolučními demokraty dalších národů či států. Proto také usilovala redakce „NRZ" o to, aby „udržovala styky s francouzskými, švýcarskými, belgickými, polskými, americkými a jinými demokraty". Opírajíce se o starší síť členů „Svazu komunistů" a o osobní styky s představiteli demokratických organizací v Londýně, Bruselu a Paříži — a rozšířivše spojení svého listu formou výměny nebo korespondence s Poláky, Italy a jinými,[35] za-

---

[34] W. Schmidt, Zur internationalen Stellung der deutschen Revolution von 1848 bis 1849, Jahrbuch für Geschichte, 7, Berlin 1972, 35.

[35] MES, 6, 313. E. Künhof, Karl Marx und die Neue Rheinische Zeitung in ihrem

jišťovali Marx a Engels pro svůj časopis z ciziny takové informace, které byly potřebné pro správné *stanovení revolučních úkolů v oblasti „zahraniční politiky"*. A ta byla — jak se Engels později vyjádřil — *„jasná vystoupení ve prospěch každého revolučního národa (Volk), výzva k všeobecné válce revoluční Evropy proti mocné záštitě reakce, proti Rusku."*[36]

Podobně jako v období před únorem 1848 považovali i Marx a Engels spolu s ostatními evropskými demokraty v roce 1848 za nejdůležitější úkol revolucionářů přípravu a zahájení války „revolučního Západu" proti ruskému absolutismu a vůbec proti „Východu". Vycházeje z představy, že „německá jednota a německá ústava mohou být výsledkem jen hnutí, v němž budou rozhodující faktory jak vnitřní, tak i válka s Východem", těšil se Engels v polovině června 1848 z toho, že „k velikému boji mezi Západem a Východem Evropy... dojde... vbrzku — snad za několik týdnů". „Pouze válka s Ruskem je válka revolučního Německa", psalo se v „NRZ" v červenci 1848. „Válka s Ruskem by znamenala úplné, otevřené a skutečné zúčtování s celou naší hanebnou minulostí, znamenala by skutečné osvobození a sjednocení Německa, nastolení demokracie... Válka s Ruskem by byla jedinou možnou cestou, abychom zachránili svou čest vůči našim slovanským sousedům a zejména vůči Polákům."[37]

Na podzim 1848 a vůbec v celé druhé polovině roku 1848 se nepotvrdila možnost zahájení revoluční války Západu proti Východu, ale v řadách demokratů pokračoval revoluční optimismus. Němečtí, francouzští a další demokraté upírali své zraky k Itálii, kde v listopadu 1848 ožilo hnutí za sjednocení celé země a za vyhlášení jednotné republiky. Lidové povstání v Římě z 15. listopadu 1848, které umožnilo nové soustředění radikálních sil celé Itálie (sjezd demokratických klubů ve Forti 13. prosince 1848), pokračovalo vyhlášením Římské republiky dne 9. února 1849 a svržením monarchie v následujících týdnech také v Toskánsku. To podnítilo demokratické hnutí také v Sardinském království. Pod tlakem radikálních nálad vyhlásil král Karel Albert válku Rakousku (dne 12. března).[38]

Jak ve Francii, tak zejména v Německu poznali již koncem roku 1848, že vývoj v Itálii může mít důležité zpětné účinky na prohloubení nebo obnovení demokratického a revolučního hnutí v mnoha evropských zemích. Redakce „NRZ" proto považovala za nutné srovnat výsledky revolučního roku v Itálii a Německu, projevila demokratickým přeměnám v Itálii plný souhlas a kritizovala některé protiitalské nálady německého

---

Verhältniss zur demokratischen Bewegung der Revolutionsjahre 1848—1849, Berlin 1961, 58—59. J. Strey—G. Winkler, Marx und Engels 1848—1849. Politik und Taktik der Neuen Rheinischen Zeitung während der bürgerlich-demokratischen Revolution in Deutschland, Berlin 1972.

[36] Engels, Marx a „Neue Rheinische Zeitung" 1848—1849, Marx—Engels—Lenin, K dějinám Československa a československého dělnického hnutí, 2, Praha 1963, 79.

[37] MES, 5, 60, 101, 124, 127.

[38] Viz s. 67—68.

pravicového a nacionalistického tisku. Předvídajíc i zahájení revoluční války Itálie proti Rakousku, předpokládala redakce „NRZ" možnost vzniku sociálních a revolučních hnutí jinde v Evropě, těšila se z úsilí o „italsko-maďarskou alianci" v únoru 1849 apod. Nastolení republiky v Římě komentovala „NRZ" takto: „První slovo revolučního dramatu roku 1849." Rýsující se již vzpomenutá možnost spolku Itálie a Uher posilovala naděje na konečný pád „starého Rakouska, potlačujího národy".[39]

V Itálii si ostatně byli sami vědomi potřeby spojenectví s Maďary a usilovali o ně i ve vztahu k rakouským Slovanům. Pokoušeli se o to v Paříži prostřednictvím polské emigrace a také přímo z Itálie byly vydávány různé výzvy k Jihoslovanům a Čechům. Turínská „Societa per l' allianza Italo-Slava" nabádala v březnu 1848 nejen Čechy a Jihoslovany, ale i Rusíny (Ukrajince) a dokonce i Bulhary (!) k zahájení boje proti Rakousku.[40] S podobnou výzvou se obraceli již v lednu 1849 na pražskou Slovanskou lípu i Poláci z pařížské emigrace, kteří žádali Čechy a ostatní rakouské Slovany, aby se v duchu zásad svobody, rovnosti a bratrství odřekli habsburské dynastie a jejich říše. O to usiloval zejména Rus M. A. Bakunin.[41]

V březnu 1849 dostala spolupráce emigrantů nalézajících se v Paříži podobu zvláštního spolku „Société des amis des peuples slaves, polonais et allemands", známého jinak také jako *„Všeobecný demokratický spolek"*, jehož iniciátorem byli polští demokraté. Program i stanovy společnosti upomínaly dávný pruský Tugenbund, italské karbonáře a evropské zednáře. Členové se měli sdružovat nebo dělit v mezinárodních a národních sekcích. *Cílem společnosti bylo osvobození jednotlivých národů: osvobozené národy byly povinny pomáhat ostatním a každý z utlačovaných národů měl právo žádat pomoc od druhých.* Každá národní sekce měla být zastoupena v pařížské centrále, které podléhaly 4 střediska: ve Vratislavi (záležitosti Polska), Drážďanech (pro Halič, všechny ruské provincie a střední Německo), Bruselu (Porýní, Francie a Anglie) a v Chambéry v Sardinii (pro Itálii, Ilyrsko a Dalmácii). Dne 30. dubna 1849 se prý konal nebo měl být svolán sjezd Poláků, Němců a Maďarů, aby dohodl společné akce. Podle jiných zpráv měl tento Poláky plánovaný spolek pro osvobození všech politicky a sociálně potlačovaných národů spojení s francouzskými demokraty vedenými Floconem a také s představiteli německých radikálů, např. s poslancem Zitzem.[42]

---

[39] J. Strey, Proletarischer Internationalismus in der bürgerlich-demokratischen Revolution. Zur gesamteuropäischen Revolutionskonzeption von Marx und Engels und zur Außenpolitik der „Neuen Rheinischen Zeitung", Jahrbuch für Geschichte, 14, Berlin 1969, 127—131.

[40] České radikální listy otiskly tuto výzvu ve dnech 24.—25. března 1849. J. Kočí, Emanuel Arnold, Praha 1966. 72.

[41] Traub, c.d., 10, 16, 73 ad.

[42] Pfitzner, c.d., 135—137.

V menším rozsahu, ale s reálnějšími výsledky se rozvinula spolupráce demokratů různých národností v Německu. *Od začátku roku 1849 se staly centrem radikálního hnutí zejména Drážďany,* kde se uskutečňovala spolupráce tamní saské skupiny německých demokratů či republikánů s některými Poláky (kteří měli spojení se svou pařížskou centrálou) a konečně i s českými demokraty. Usiloval o to především M. A. Bakunin. Do této spolupráce byla vtažena i část německorakouských emigrantů, kteří našli v Drážďanech azyl po porážce vídeňského povstání. Prostřednictvím Čechů a Poláků mělo být navázáno spojení i s Maďary.[43]

Činnost saských demokratů je známá jednak v souvislosti s připravovaným tzv. májovým spiknutím v Čechách, hlavně pak s vlnou povstání na obranu německé říšské ústavy v květnu až červnu 1849. Protože právě od konce dubna se rozvíjela vítězná protiofenzíva maďarské národní armády proti Rakousku, protože v maďarské armádě bojovali v hojné míře Poláci i někteří němečtí Rakušané a protože na jaře 1849 se měnila v českém a jihoslovanském prostředí nálada vůči Maďarů, totiž v jejich prospěch, vznikala ve střední Evropě dost reálná možnost obnovení revoluční vlny v širších rozměrech.

V souvislosti s chystanými volbami do francouzského Národního shromáždění a novou vzrušenou náladou pařížského lidu odebral se K. Marx (když byly zakázány „Neue Rheinische Zeitung") do Paříže, aby tu z pověření Ústředního výboru německých demokratů domluvil s francouzskými tzv. sociálními demokraty eventuální společný postup.[44] V dopise Engelsovi ze 7. června psal Marx o „napjaté situaci" v Paříži. Revoluční skupina uvnitř francouzského demokraticko-socialistického volebního výboru se rozhodla provést dne 13. června demonstraci proti vládě: tajný socialistický výbor se navíc téhož dne pokusil vyhlásit komunu. Vláda však byla připravena a pokus o eventuální ustavení prozatímní demokratické vlády v Paříži z příslušníků maloburžoazních demokratických republikánů rázně potlačila. A tak 13. červen 1849 znamenal „pro naši stranu a v celé Evropě těžkou ránu" — konstatoval Marx.[45]

Do Paříže přicházeli ještě v červenci, srpnu a září 1849 noví političtí emigranti z Německa, Uher, Rumunska a odjinud, ale ti nejradikálnější z nich musili hledat nové útočiště až v Anglii. Šel tam i Marx a za ním potom ze Švýcarska i Engels.

I když v letech 1848—1849 nedošlo k takovému organizačnímu spojení demokratických sil v Evropě v rozměrech a intenzitě, kterou si přály

---

[43] H. Zessin, Deutsch-polnisch-tschechische revolutionäre Kooperation im Frühjahr 1849 in Sachsen, Jahrbuch für Geschichte, 14, Berlin 1976, 57—84.
[44] MES, 6, 661, pozn. 357.
[45] Tamtéž, 540 a 685.

a o niž usilovaly demokratické spolky v Anglii, Francii, Belgii, Švýcarsku nebo i jinde již před únorem 1848, přece jen *přetrvaly z předrevolučního období a nově se navazovaly po únoru 1848 četné styky zástupců demokratických skupin ve Francii, Německu, Anglii, Itálii, Polsku, Uhrách a jinde, takže lze právem mluvit o „evropské demokracii“* a o jejím programu v revoluci 1848—1849. Jejím jádrem byli v období od konce února do června 1848 francouzští revoluční demokraté, od června 1848 pak stále více nebo především němečtí revoluční demokraté v čele s Karlem Marxem a Bedřichem Engelsem, resp. v čele s časopisem „Die Neue Rheinische Zeitung“.

Hlavní myšlenky programu „evropské demokracie“ v revoluci 1848 až 1849 lze stručně shrnout asi takto:

1. Revoluce osvobodí lid doma a další národy na zásadě bratrství.
2. *Kdo chce sám být svoboden, nesmí utlačovat jiné.*
3. *Ti, kdož již doma zvítězili, poskytnou revoluční pomoc dosud nesvobodným a o svobodu bojujícím.*
4. *Právo na tuto pomoc* (a tím na vlastní státnost v příští „nové“ Evropě) *mají ti, kdo sami o své osvobození usilují* a přispívají k vytvoření společné fronty revoluce proti hlavním nepřátelům demokracie.
5. Předpokladem nebo zárukou vítězství revouluce a pak i uskutečnění „bratrství“ mezi národy je revoluční válka proti carismu, proti habsburské monarchii nebo i proti pruským Hohenzollerům.

Jako důslední demokraté a revolucionáři kritizovali Marx a Engels nejen váhavý či nedůsledný postup maloburžoazie, ale nerozpakovali se odmítat mnohomluvnost, chiméry a neoprávněný optimismus i revolučních demokratů. Tím spíše odsuzovali všechny ty, kdo postupovali byť i nevědomě proti zájmům evropské revoluce.